

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2021
LXIII. ÉVFOLYAM

4. SZÁM

Tringli István
A kikiáltott közgyűlés

Martí Tibor
Aragóniai Beatrix hozománya

Mihalik Béla Vilmos
A Szentszék magyarországi egyházpolitikája a 17. század végén

---

Nagy Ágoston
Kisfaludy Sándor 1831-es beszéde a lengyelek ügyében

Fazekas Csaba
Az 1848-as püspöki kar politikai arculata

Csunderlik Péter
Hanák Péter és a nyugati történettudomány

Erős Vilmos
Az elkötelezett történész

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:*

<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>

A 2021-es évfolyam megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXIII. évfolyam, 2021. 4. szám

TANULMÁNYOK

Tringli István A kikiáltott közgyűlés	575
Martí Tibor Aragóniai Beatrix hozománya. Újabb források Mátyás nápolyi kapcsolatainak történetéhez (1474–1476)	605
Mihalik Béla Vilmos A Szentszék magyarországi egyházpolitikája a 17. század végén	631
Nagy Ágoston „Ezen nemes, boldogtalan Nemzetnek sorsa és helyeztetése borzasztó!” Kisfaludy Sándor 1831-es beszéde a lengyelek ügyében	671
Fazekas Csaba Szempontok az 1848-as püspöki kar politikai arculatának meghatározásához	695
Csunderlik Péter A „magyar Schorske”? Hanák Péter és a nyugati történettudomány	711
MÉRLEG	
Erős Vilmos Idolum és realitás. Az elkötelezett történész	727

„EZEN NEMES, BOLDOGTALAN NEMZETNEK SORSA
ÉS HELYHEZTETÉSE BORZASZTÓ!”

Kisfaludy Sándor 1831-es beszéde a lengyelek ügyében

NAGY ÁGOSTON

“THE FATE AND SITUATION OF THIS NOBLE, UNHAPPY NATION IS TERRIBLE!”

The 1831 Speech of Sándor Kisfaludy in the Polish Affair

Sándor Kisfaludy, a well-to-do nobleman and popular writer of his age, held in the early summer of 1831 at the assembly of Zala county a fiery speech dedicated to the anti-Russian Polish revolt that had erupted at the end of the previous year, and about the importance of which he had no doubts. Similarly to other counties, Zala addressed a Latin petition to the ruler, and in 1832 instructed its representatives at the diet to act in order to provide help for the Polish nation. Kisfaludy's speech has survived in two versions, one shorter, and another longer. It was the shorter that was presumably held before the assembly, while the longer was not only more radical in its argumentation, but also outlined an plan of action that proposed the use of military means alongside the diplomatic measures. Based on the textual variations, the analysis of Kisfaludy's constitutionalist political thinking has revealed that for the political and social elite of the county nobility, alongside the primary value of manifesting their solidarity with the Poles, the November revolt also offered an occasion for more general reflections on the current state of Hungary's constitutional position and the international political situation.

Keywords: constitutionalism, international political affairs, Sándor Kisfaludy, Zala County, Polish Revolt of 1830–1831, Russia, petition, county assembly, Holy Alliance

---

A 19. század első harmadának ünnepezt költője és drámaírója, az 1809-es osztrák–francia háború alatt József nádor jobbkeze, a zalai jó módú birtokos nemességhez tartozó Kisfaludy Sándor 1832–1833 körül készült, szélesebb nyilvánosság elé szánt önéletrajzában a következőképpen fogalmazott az 1830–1831-es lengyel „novemberi felkelés” apropóján elmondott megyei beszédével kapcsolatban:

„A' Lengyel Nemzet' ügyében szószóllása N[emes] Zala Vármegye' Gyűlését arra buzdította, hogy ez a' dicső, de szerencsétlen Nemzetnek védelmére nem csak felírás által kérte-meg Ő Felségét Constitútiójának visszaszerzésére, ha bár a' Magyar Hadak' erejével is, hanem követtyeinek is útasíttásúl adta, hogy mind magok, mind más

---

Nagy Ágoston, tudományos segédmunkatárs, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Eötvös József Kutatóközpont.

egyértelmű Törvényhatóságok' erőlködése által az Országgyűlésben azt végrehajtani igyekezzenek.”

Ugyanitt szemléletes jellemzést adott politikai nézeteiről és szónoki képességeiről is:

„[M]ivel hazafiságának érzése az ő uralkodó indulattya, mint Tagja a' Karoknak és Rendeknek, minden tartalék nélkül bátran és erősen szokott nyilatkozni, az Igazság, törvény és Constitutió mellett a' Vármegye' gyűléseiben. A' Természet megtagadta tőle a' rögtön szónoki tehetséget: ennek oka természeti hevessége, és agyát elborított Fantáziája lehet, melly a' szónoki rendes folyamatot, rögtön megítélését a' soknak vagy kevésnek, és mellék kiömlések nélkül, egyedül a' tárgyat követő emlékezetet megtartani nem képes. De írásba tett beszédei még soha-sem hibázták el hatásokat.”¹

Az idézetekből egyrészt kiviláglik, hogy autobiografikus konstrukciójában Kisfaludy igen nagy jelentőséget tulajdonított a megyei politikában való aktív részvételének. Az öndefiníció szintjén megismerhetjük alapvető politikai beállítódását (patriotizmus) és a közgyűlések előtt általa képviselt politikai nézeteket, értékeket (alkotmányosság, törvényesség, igazságosság) is. Végül pedig saját szónoki praxisára, retorikai tudására és annak korlátaira vonatkozó önkritikus megállapításai sem lényegtelenek, melyek politikai megnyilatkozásainak keretfeltételeiről alkotott felfogásáról tájékoztatnak. Kisfaludy szónoki gyakorlatát sikeresnek ítélte: a rögtönzés képességében való fogyatékoságait jól szerkesztett, felolvasott beszédei kompenzálták. A lengyelek ügyében mondott szónoklatát e praxis példaszerű megnyilvánulásaként jelenítette meg, amely a befogadókban a szándékolt hatást váltotta ki és jelentős politikai eredménnyel járt: a megye feliratot intézett az uralkodóhoz és követének is utasításul adta az ügy képviselétét. A következőkben Kisfaludy e megnyilatkozásáról és annak kontextusairól lesz szó.²

Az „alkotmányos rendiség” korának³ politikai életét domináló jómódú birtokos nemesi eliteknek az 1830–1831-es lengyel felkeléssel kapcsolatban tanúsított szimpátiáját – különös tekintettel a vármegyék által az uralkodóhoz küldött feliratokra,⁴ illetve az

¹ Kisfaludy Sándor: Kisfaludy Sándor életéből (1832–33 k.). In: uő: *Szépprózai művek*. S. a. r. Debreczeni Attila. Debrecen, 1997. 196.

² Szijártó M. István: A »konfesszionális rendiségtől« az »alkotmányos rendiségig«. *Történelmi Szemle* 54 (2012) 37–62.

³ Elemzésem szemléleti hátterét tekintve rokon a következő tanulmány által proponált „módszertani individualista” politikai eszmetörténeti programmal: Szűcs Zoltán Gábor: Kontinuitás és diszkontinuitás a 18–19. század fordulójának magyar politikai kultúrájában. *Politikaidiskurzus-történeti esszé. Századvég* 15 (2010) 55. sz. 19–42.

⁴ A felkelést kísérő lengyel propaganda nem tartozott egységes irányítás alá, több politikai centrum (Nemzeti Kormány, szejm) köré összpontosult, a katonai és polgári adminisztráció is csak alacsony fokon bocsátkozott ilyen jellegű tevékenységbe. A gyenge intézményi koordináció ellenére ugyanakkor a felkelők meglehetősen sikeresnek bizonyultak a külföldi közvélemény megnyerését illetően. Aleksandra Julia Leinwand: Russia in the propaganda of Polish national uprisings, 1768–1864. Select issues. *Studies into the History of Russia and Central-Eastern Europe* 48 (2013) 17–18. A magyar nyilvánosság és a megyei politikai elitek meggyőzése nem tartozott a lengyel propaganda és diplomácia elsődleges céljai közé. Az Adam Jerzy Czartoryski herceg vezette Nemzeti Kormány az esetleges magyar katonai támogatást elutasítva a bécsi

1832-ben kezdődő diéta vitáira, a korszak sajtónyilvánosságára és politikai irodalmára vonatkozóan – alaposan feldolgozta a hazai történetírás és polonisztika. Kevesebb figyelem irányult a feliratok, majd a diétai követutasítások megszületésének megyei politikai kontextusaira,⁵ illetve a szövegeknek a politikai praxis és gondolkodás történetének nézőpontját érvényesítő elemzésére. Az optimális forrásadottságoknak köszönhetően Kisfaludy Sándornak az ügyben készített megyei beszéde elsőrangú terepe lehet egy olyan eszmétörténeti vizsgálatnak, amely a szerző közlési szándékait a szöveg keletkezésének-elhangzásának elsődleges kontextusaira tekintettel igyekszik rekonstruálni, mindamellet a megyei politikai gyakorlat sajátosságaira és a biográfiaírás intellektuális problémahorizontjára is érzékeny marad.

Kisfaludy fennmaradt politikai beszédeit – melyekből egyébként nincs sok – a 19. század végén Angyal Dávid,⁶ majd 1931-ben Gálos Rezső szinte hiánytalanul kiadta,⁷ az ezek értelmezéséhez nélkülözhetetlen megyei politikai és biografikus kontextust pedig Degré Alajos vázolta fel átfogó jelleggel Kisfaludy zalai közéleti szerepéről szóló úttörő cikkében.⁸ A költő életrajzírója, Császár Elemér – az autobiográfia vonatkozó helyét mintegy Kisfaludynak a sikeresség-kritérium teljesüléséről alkotott elbeszélését parafrázálva – már felhívta a figyelmet a megyei beszédek jelentőségére, úgy jellemezve azokat, hogy „a hazafias tűz s a ma már kissé terjengősnek tetsző, de akkor kedvelt részletező, magyarázó előadás megtették hatásukat”.⁹ Mindezek ellenére azonban mindeddig sem az irodalomtörténet, sem a történettudomány nem foglalkozott alaposabban ezzel a szöveg-csoporttal.

A politikai vonatkozású, különösen a megyei közéleti praxissal összefüggő szövegek elemzésekor érdemes tekintettel lennünk Kisfaludy gondolkodásának és nyilvános megnyilatkozásainak azon sajátosságaira, amelyekre önéletrajzában részben már maga is utalt. Egyrészt politikai gondolkodásának középpontjában a rendi alkotmányosság védelme,

---

közvetítést részesítette előnyben. A vármegyék azonban közvetlenül Magyarországot célzó lengyel propaganda nélkül is sorra fogalmazták felirataikat, melyben a mozgalmat elindító Bars megye szervezőmunkája mellett, a referáló hírlapokon keresztül töredékesen közvetített információk – hírek és elvi állásfoglalások – is jelentős mértékben közrejátszhattak. A feliratok szimpátiát ébresztettek a lengyel vezetékonzervatívabb köreiben is, ugyanis a békés rendezést kívánták elérni, elsősorban diplomáciai nyomásgyakorláson keresztül biztosítva a lengyel alkotmányt és az orosz agresszió elhárítását. A lengyel propaganda ebben az esetben meglehetősen bizonytalan és reaktív volt: a megyei mozgalomról érkező hírek hatására a szemj köszönőlevél készítésére határozta el magát (ez az azóta elkallódott Julian Ursyn Niemcewicz-féle radikálisabb proklamáció), melyet azonban megelőzött a Nemzeti Kormány körültekintően megfogalmazott latin nyelvű szövege, amely a vármegyékhez hasonlóan I. Ferenc megnyerésétől remélt segítséget. Divéky Adorján: *Magyarok és lengyelek a XIX-ik században*. Bp., 1919. 107–108. Ez a kiáltvány, melyről a hatóságok is tudomást szereztek, csak késve érkezett meg Magyarországra és igen szűk körben terjedt el. Kovács Endre: *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon*. Bp., 1959. 114–121.

⁵ Különösen fontos ebből a szempontból Csapláros István Kölcsey Ferencről és Szatmár megye lengyelek melletti kiállításáról írott tanulmánya. István Csapláros: *Ferenc Kölcsey and the Polish Question (1831–1834)*. *Hungarian Studies* 3 (1987) 95–109.

⁶ *Kisfaludy Sándor minden munkái*. I–VIII. Kiad. Angyal Dávid. Bp., 1893. VII.

⁷ *Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái*. Kiad. Gálos Rezső. Győr, 1931.

⁸ Degré Alajos: *Kisfaludy Sándor szerepe Zala megye politikai életében*. *Irodalomtörténeti Közlemények* 78 (1974) 342–348.

⁹ Császár Elemér: *Kisfaludy Sándor*. Bp., 1910. 154.

illetve a megyéket a kezében tartó jómódú birtokos nemesség érdekeit szem előtt tartó továbbfejlesztése állt. Ez politikai nyelvhasználatára nézve azt jelentette, hogy közügyekben alapvetően a „régí törvényekre való hivatkozás” (vagy más szóval az „ősi alkotmányosság”) beszédmódjának keretei között szólalt meg, ami mind az e politikai szótárt különféle érveléstípusok révén újraértelmező reformellenzék,¹⁰ mind a Kisfaludyhoz hasonló konzervatívabb szemléletű sérelmi ellenzékiek számára közös alapot biztosított a politikai viták lefolytatásához.¹¹ A nyugat-európai kulturális transzferek, s főként az 1790–1791-es politikai viták eredményeképp fogalmilag modernizált rendi alkotmányosság¹² melletti elkötelezettsége, valamint széles, de kevésbé rendszeres „politikaelméleti”, „világtörténeti” műveltsége ugyanakkor bizonyos fokú nyitottságot is biztosított Kisfaludy számára a különféle európai „alkotmányok”, kormányzati és politikai rendszerek megítélését illetően. E tekintetben a 19. század húszas–harmincas évtizedeiben a nemzetközi politikai viszonyok dinamikájának értékelésében már egy általánosabb, a konkrét magyar rendi intézményektől eloldódó konstitucionalista szemlélet jellemezte, melynek középpontjában a törvények uralmában és a hatalmi ágak megosztásában megtestesülő alkotmányos monarchia eszméje állt. Másrészt Pais Károly megállapítása nyomán figyelembe kell vennünk, hogy Kisfaludy „világnézete”, vagy „gondolatvilága” általában véve sem volt filozófiai és/vagy vallási megalapozottságú, „[n]em elvont gondolkodás, eszmékkel való küszködés” eredményeképp jött létre, így politikai gondolkodása sem kezelhető koherens, logikusan felépített rendszerként.¹³

Tanulmányomban a kontextualista politikai eszmetörténet-írás rugalmasan értelmezett szemléleti-módszertani kiindulópontjából annak igyekszem utánajárni, hogy az 1831 nyarán a lengyel felkelés ügyében, a zalai nemesi közgyűlés nyilvánossága előtt Kisfaludy Sándor által elmondott tanácsadó beszéd (*genus deliberativum*) milyen közlési szándékokat tükröz és milyen eszközökkel argumentált¹⁴ annak érdekében, hogy a megye Bars május 4-i

¹⁰ Dobszay Tamás: „Szokjon gyapjas fülök ez ezután már gyakrabban hallható igazság szavához.” A politikai élet verbális közegének átrendeződése a reformkorban. *Századvég* 13 (2008) 1. sz. 113–150. 116–122.

¹¹ Miru György: *Az alkotmányozás politikai nyelve 1848–49-ben*. Bp., 2015. 17–22.

¹² Péter László: Montesquieu paradoxonja a szabadságról és a magyar alkotmány, 1790–1990. In: uő: *Az Elbától keletre. Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből*. Bp., 1998. 342–354.

¹³ Pais Károly: *A két Kisfaludy Sándor*. Cegléd, 1937. 32–33.

¹⁴ Gerő András az 1832–1836-os diéta kapcsán a lengyelek ügyében felszólaló magyar reformerek motivációi kapcsán hívta fel arra a figyelmet, hogy ezek értelmét – hisz egy eleve eredménytelen politikai fellépésről volt szó, s az érintettek naivitással sem vádolhatóak – a közvetlen mondanivalón „túlmutató mögöttes tartalmakban kell keresni”. Tehát „nem annyira az események tényleges menete, hanem az argumentáció rendszere” válik fontossá, ugyanis „ez utóbbiban kereshetjük és találhatjuk meg a motívumokat, s egyben a mércét a minősítésre”. Gerő András: *A gondolkodás polgárosodása. A lengyel felkelők melletti érvek az 1832–36-os országgyűlésen*. In: uő: *Magyar polgárosodás*. Bp., 1993. 59. Ezt a megállapítást alapjaiban elfogadhatjuk 1831-re vonatkozóan is, amennyiben a megyék által készített feliratok és a Kisfaludyéhoz hasonló beszédek a lengyel helyzet kapcsán általános és magyar vonatkozású alkotmányos tartalmakat, törekvéseket is artikuláltak. Hozzá kell tennünk azonban, hogy egyrészt a lengyel nemzet sorsával kapcsolatos politikai tapasztalatok és várakozások között ekkoriban még nem nyílt akkorára az olló, mint a későbbiekben, hisz a felkelés kimenetele bizonytalan volt, a nemzetközi viszonyokban pedig akadt sikeres precedens mind a katonai beavatkozásra (Görögország), mind a békés rendezésre (Belgium). Másrészt, bár a Magyar Királyság azonos szövetségi rendszerbe tartozott Oroszországgal, ahogyan Bars felirata és annak

példáját követve a beavatkozás érdekében feliratot intézzen I. Ferenc királyhoz.¹⁵ Különösen fontos kérdés, hogy a szónoklat mennyiben építkezett a korabeli magyarországi politikai gondolkodásban jellemzően használt nyelvi konvenciókból, hogyan jelentek meg benne Kisfaludy műveltségének, politikai gondolkodásának sajátosságai és mely pontokon bukkannhatunk innováció nyomára. Legalább ennyire lényeges, hogy a konkrét beszédhelyzetben a szerző-beszélő mi módon tartotta szem előtt a zalai közgyűlés képezte nyilvánosság sajátos tapasztalatait és várakozásait. E kérdések megválaszolásához először röviden rekonstruálom a beszéd keletkezésének és elhangzásának körülményeit, majd ezt követően térek rá magának a szövegnek, pontosabban a tiszttáznak és fogalmazványának az elemzésére.

Kisfaludy Lengyelország történelméről és kultúrájáról, illetve aktuális alkotmányos berendezkedéséről és politikai helyzetéről való tudásának potenciális forrásait illetően egyrészt meg kell említenünk az egykori bibliotékájában lévő, lengyelekkel kapcsolatos francia és német munkákat.¹⁶ A megyei beszéd alaposabb tanulmányozása nyomán azonban úgy tűnik, hogy a lengyelekkel kapcsolatos érveit közvetlenül nem annyira ez a szakirodalmi háttér, mint inkább általában az alkotmányosságról alkotott politikai felfogása és az aktuális információáramlás alakították. A jómódú birtokos nemesség tájékozódásában a tudományos folyóiratok szórványos cikkei mellett különösen fontos szerepet töltött

nyomán más megyék is megfogalmazták, a megyei nemesi elitek a lengyelországi eseményekben az autokratikus orosz hatalom expanzív, katonai beavatkozásának valós fenyegetését látták.

- ¹⁵ Az 1830-as diéta mindössze szeptember 8-tól december 20-ig tartott. A lengyel nemesség Varsóban, november végén kitört oroszellenes felkelésével kapcsolatban a követeknek már nem nyílt lehetősége az állásfoglalásra. Szatmár 1830-as diétai követutasításába például Kölcsey Ferenc hatására már hónapokkal a felkelés előtt bekerült a független Lengyelország helyreállítására irányuló igény. Lásd Csapláros: Ferenc Kölcsey, 97. A következő országgyűlésig (mely az időközben kitört kolerajárvány miatt 1832-re halasztódott) a megyék közgyűlései és egymás közötti levelezése jelentette azt a politikai fórumot, ahol a vármegyei politikai elitek állást foglalhattak a kérdésben. Divéky: *Magyarok és lengyelek*, 8.
- ¹⁶ A könyvtárat 1897-ben Darnay Kálmán adományozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Zárójelben mindenhol megadtam a Kisfaludy-könyvtárnak az Országos Széchényi Könyvtárban (= OSZK) kutatható gépiratos lajstromában szereplő számot. A Lengyelország helyzetével foglalkozó hazai diskurzust a Barcsay Ábrahám és Orczy Lőrinc epiztoláskötetében található Orczy-versfűzér, a Futó gondolat a szabadságról, lengyelekről szóló költeménye reprezentálja (ami 1772-ben, a bari konföderáció alatt íródott). Barcsay Ábrahám – Orczy Lőrinc: *Két nagyszágos elmének költeményes szüleményei*. [Kiad. Révai Miklós.] Pozsony, 1789. A kötet már Kisfaludy 1795-ös, feltehetően Bécsben összeállított autográf könyvjegyzékében is szerepelt. Lásd Császár Elemér: Kisfaludy Sándor könyvtára 1795-ben. *Magyar Könyvszemle* 16 (1908) 318. Birtokában volt Jean-Jacques Rousseau politikai műveinek gyűjteményes kiadásán keresztül a lengyelek számára írt alkotmánytervezetnek (Jean-Jacques Rousseau: *Ouvrages de politique*. I-II. Lyon, 1796., OSZK Kiszf. 501.), illetve Johann Benjamin Steinhäuser több kiadást megélt, először 1759-ben franciául megjelent, de hamarosan németre és oroszra is lefordított munkájának, amely népszerűsítő jelleggel mutatta be Lengyelország államszervezetét. Johann Benjamin Steinhäuser: *Mémoires sur le gouvernement de le Pologne*. H. n., 1759. (OSZK Kiszf. 627.) Gyűjteményében megtalálható volt továbbá Gabriel-François Coyer abbé Sobieski III. Jánosról szóló háromkötetes biográfiája is. Gabriel-François Coyer: *Histoire de Jean Sobieski, roi de Pologne*. I-III. Varsovie-Paris. (OSZK Kiszf. 687.) A Lengyelország-irodalom újabb vonalát képviselte a Dominique Dufour de Pradt abbé, egykori emigráns, később Napóleon kegyéből mecheleni érsek, rövid ideig varsói nagykövet által 1814-ben, saját követségének történetéről írt munkájának német fordítása és az Európa új rendjét meghatározó 1815-ös bécsi kongresszusról írott könyve, amely külön fejezetet szentelt Lengyelország problémájának. Dominique Dufour de Pradt: *Geschichte der Botschaft im Herzogthum Warschau im Jahre 1812*. I-II. Wien, é. n. (OSZK Kiszf. 579.), uő: *Ueber den Wiener-Kongreß*. I-II. Teutschland, 1816. (OSZK Kiszf. 280.)

be a legfrissebb hadi és politikai információkat közvetítő hazai hírlapirodalom.¹⁷ A közös hírlapolvasás élményére és az újságokra mint a lengyel felkeléssel kapcsolatos információszerzés eminens csatornájára utalt az erdélyi nemes, Újfalvi Sándor egy megjegyzése, aki 1831 nyarán Kisfaludy Sándor és Deák Antal társaságában Sümegen, illetve Füreden vendégeskedett: „A szép álmom kellemesebb felén a füredi borviz kút mellett elragadtatva olvastuk együtt az osztrolenkai hős megmérkőzést;¹⁸ s részvéttel dobogó emberi szivünk akkor még fénylő pompájában viritó hajnalról álmodozott.”¹⁹

A lengyelek melletti feliratok és Zala vármegye

Kisfaludy a korábban Sümegen nála vendégeskedő Újfalvi Sándornak 1831. szeptember 25-én írott levelében tett először említést a lengyelek ügyében elmondott szónoklatáról és Zala vármegye feliratáról, a beszéd által a közönségre tett hatásnak tulajdonítva az utóbbi megszületését: „A szegény Lengyelek oda vannak! Ide mellékelve megküldöm azon beszédemet, melyet június 9-én tartott nagy gyűlésünkben a’ Lengyelek mellett mondtam, mellynek következésibe ezután repraesentaltunk hiába.”²⁰ A megyegyűlési beszéd datálása látszólag igen pontos, a kutató számára azonban gondot okoz, hogy a levélben szereplő állítással szemben Zalaegerszegen június 9-én sem nagy-, sem kisgyűlést nem tartottak. Az ilyen beszédeket, ellentétben például az alispáni székfoglalókkal, nem iktatták jegyzőkönyvbe.

Zala megye először az 1831. június 20-ától tartott, tisztújító rendes közgyűlésen foglalkozott a lengyelek ügyével. Kisfaludy ezen szokása szerint²¹ megjelent, sőt nevét ott olvashatjuk a Tapolcai járásba kinevezett szavazatszedő deputáció tagjai között is. A zalai rendek „[a] Lengyel Nemzet szerentsétlen sorsa érdemében leg főbb helyre tett fel terjesztésről” szóló napirendi pontban először Bars vármegye május 4-én, Aranyosmarótról kelt „tudósításával” és az uralkodóhoz intézett feliratával foglalkoztak. Bars közönsége egyrészt részvétét fejezte ki a „Lengyel nemzetnek Hazájáért és szabadságáért” folytatott „halhatatlan dicsőségű Hartzai” iránt, másrészt az „Egész Európát fenyegető Északi orosz hatalomtul” eredő „veszedelem”-re figyelmeztetett. Ennek érdekében az ügy diétai tárgysorozatba vételéért folyamadt az uralkodóhoz, illetve addig is arra kérte, hogy függeszse fel a Lengyelországgal való kereskedelmet tiltó parancsolatát, valamint kifejezte azon reményét, „hogyan ezen megye e tárgy eránt velek kezet fogni kívánna”. Kisfaludy beszéde

¹⁷ A lengyel irodalom korabeli recepciójáról összefoglalóan lásd Hopp Lajos: *A lengyel irodalom befogadása Magyarországon 1780–1840*. Bp., 1983.

¹⁸ 1831. május 26.

¹⁹ Újfalvi Sándor: Deák Antalhoz Kehidára (Romladék, 1831. október 2.). In: *Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor Emlékiratai*. Kiad. Gyalui Farkas. Kolozsvár, 1941. 239. Ezzel szinte megegyező módon számolt be emlékirataiban az ifjabb generációhoz tartozó (1814-ben született), somogyi kisbirtokos nemesi családból származó Madarász József a lengyeleket érintő hírekkel kapcsolatos érzelmekről, illetve az eseményekről érkező hírek követésének közösségi jellegéről. Madarász József: *Emlékirtaim, 1831–1881*. Bp., 1883. 7.

²⁰ Kisfaludy Sándor: Kisfaludi Sándor levele [Újfalvi Sándornak]. Sümeg, 1831. szeptember 25. In: *Mezőkövesdi Ujfalvy*, 228.

²¹ Degré: Kisfaludy Sándor szerepe, 343–344.

nagy valószínűséggel ezen a közgyűlésen hangzott el, s ekkor született meg az ünnepélyes, jegyzőkönyvbe iktatott végzés is a zalai felirat elkészítéséről.²² A megye felirata a június 20-án és az azt követő napokon tartott közgyűlésről volt kelteztve, de csak július 17-én expediálták,²³ a Magyar Királyi Udvari Kancellárián pedig július 27-én mutatták be.²⁴ Zala feliratát október 28-án – azaz már a felkelés bukását és a fegyverletételt követően – tizenkét másik megye hasonló követelésével együtt terjesztették fel az uralkodóhoz.²⁵

Időközben megérkeztek a Helytartótanács rendelkezései a Galícia felől terjedő kole-rájárvány megelőzéséről, melyekkel az 1831. július 11-től tartott kisgyűlés foglalkozott.²⁶ A következő rendes közgyűlésre augusztus 8-án került sor, ekkor tárgyalták Nógrád (június 20.), Borsod (július 8.), Pest (június 7.) és Tolna (június 20.) vármegyék által a lengyelek ügyében készített feliratok Zala számára megküldött átiratait. A közgyűlés elrendelte ezeknek, illetve saját feliratának a szomszédos Veszprém és a közeli Fejér megyékkel való közlését is, a vonatkozó levelet augusztus 29-én küldték ki.²⁷ A december 10-i kisgyűlésen ismét foglalkoztak a kérdéssel Nógrád újabb felirata kapcsán, melyet a megye „a’ vitéz Lengyel nemzetet értt végső szerentsétlen esetek miatt azon veszélyekért” intézett az uralkodóhoz, „melyek a’ Hazát fenyegetik” és Zalát is felszólította a csatlakozásra, a kisgyűlés azonban az esetleges lépéseket a következő közgyűlésre halasztotta.²⁸ Végül az 1832. január 19-től zajló rendes közgyűlés, melyen az előbbi kisgyűlés jegyzőkönyvét is bemutatták, úgy döntött, hogy mivel a megye már június 20-án felírt, de arra a „leg kevesebb választ sem nyerhetett”, nem készítenek újabb feliratot, hanem a közelgő országgyűlésre tekintettel a követutasítások kidolgozása során fognak vele foglalkozni.²⁹ Szabolcs (1831. december 19.) és Krassó (1832. január 9.) újabb feliratait a február 4-i kisgyűlés

²² Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára (= MNL ZML) IV.1.a. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési és részgyűlési jegyzőkönyvek. 1831. No. 6. 1831. június 20. 1669. sz. A két iratot lásd MNL ZML IV.1.b. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1831. június 20. 1669. sz. A barsi felirat magyar fordítását lásd Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig*. I–II. Genf, 1864. I. 255–256.

²³ Fogalmazványát lásd MNL ZML IV. 1.b. 1831. június 20. 1669. sz.

²⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) A 39. A Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája. *Acta Generalia* (1770–1848). (= A. 39.) 1831. 11170. sz.

²⁵ Kovács: *A lengyel kérdés*, 53.

²⁶ MNL ZML IV.1.a. 1831. No. 7. 1831. július 11. 1863–1864. sz. Kisfaludynak a járványügyi védekezésben játszott szerepéről lásd Nagy Ágoston: Kisfaludy Sándor társadalmi és politikai reflexiói az 1831-es kolera-járvány idején. *Korall* 21 (2020) 82. sz. 126–152.

²⁷ MNL ZML IV.1.a. 1831. No. 8. 1831. augusztus 8. 1927–1930. sz. A zalai felirat kapcsán visszautal az 1669. számra. Az iratokat lásd MNL ZML IV. 1.b. 1831. augusztus 8. 1927–1930. sz. A borsodiak nyomtatott formában juttatták el a feliratot Zalához. Pest vármegye 1831. június 7-i közgyűlési végzéséről részleges kivonatot is küldött (vö. 1929. sz.). E szöveg számos, a lengyelekkel kapcsolatban a magyar megyei elitek körében jellemző toposzt és segítségnyújtás melletti érvet felvonultatott: a lengyel „Nemes Nemzet” a magyarhoz hasonlóan „vérrel vívta ki arany szabadságát, és mindenkor jeles szabadságokkal ’s Bajnoki Tettekkel tündöklött”, a magyar segítséget indokolja a „költsönös barátság” és a lengyelek korábban magyaroknak tett szolgálatai.

²⁸ MNL ZML IV.1.a. 1831. No. 13. 1831. december 10. 2797. sz. A nógrádiak levele és felirata 1831. november 7-én kelt.

²⁹ MNL ZML IV.1.a. 1832. No. 1. 1831. január 9. 143. sz. (Visszautal az 1669. számra.)

tárgyalta és lényegében az előbbi határozatot ismételte meg.³⁰ Szabolcs második feliratának kísérőlevele már a motivációk változásáról tudósít. A megye, miután rezignáltan konstataulta, hogy a felkelés elbukott, arra hivatkozott, hogy mivel Magyarország szerencsésen megmaradt szabadságában, amivel össze van kötve „a’ szabad szállás és kérés igaza”, amivel „egy szerentsétlen rokon nemzetnek” az érdekében „nem annyira érzelmi kötelességből mint nemzeti megmaradásunkra czélozó törekevésből” kell az uralkodónál élni.³¹ Az 1832-es követutasításba valóban bekerült a lengyelek ügyének rendezésére irányuló szándék:

„A múlt esztendőben történt viszontagságok által a nemzetek sorából kitöröltetett Orosz-Lengyelország lakosinak sorsa többféle tekintetekből az országnak figyelmét megkívánván, követ urak az ország többi követeivel ezen lengyel nemzetnek az előbbi állapotban leendő visszaállttatása eránt Ófelségét meg fogják kérni, hogy azt az ő helyén, az előtte tudva lévő módokkal eszközölni méltóztasson.”³²

Az Újfalvinnak küldött levél csatolmánya Kisfaludy lengyelek ügyében mondott beszédének egy rövidebb, tisztázati változatát tartalmazta, melyet az emlékiratok kiadója, Gyalui Farkas a kolozsvári Erdélyi Nemzeti Múzeumban őrzött Újfalvi-levéltárból közölt.³³ Kisfaludy szónoklatának azonban fellelhető egy hosszabb fogalmazványa is (Kisfaludy Sándor: Beszéd a lengyelek iránt), melyet az egykori sümegi Állami Darnay Múzeum kéziratgyűjteményéből Gálos Rezső adott ki.³⁴ A kézirat a Darnay Múzeum agyagának szétszóródását követően a Veszprémi Laczkó Dezső Múzeumba került.³⁵ Minden bizonnyal az utóbbi, hosszabb szövegváltozat tükrözi Kisfaludy eredeti szándékait és politikai nézetét a lengyelkérdés kapcsán, ám ez csak jelentős húzással – minden bizonnyal a konkrét beszédhelyzet nyújtotta lehetőségekre és korlátokra tekintettel – öltethette a megyegyűlésen is felolvasott tisztázat formáját.

A következőkben e két szövegváltozat érvelésének főbb irányait rekonstruálom. A szövegváltozatok, különösen a fogalmazvány jelentőségét az életmű politikai vonatkozású része és a lengyelek ügye kapcsán kialakult diskurzus szempontjából mindenekelőtt az adja, hogy azokban Kisfaludynak a kor nemzetközi politikai viszonyairól alkotott véleménye rendszeres formában került kifejtésre. Az elemzés súlypontja éppen ezért a fogalmazványra esik. Ez ugyanis nemcsak hogy bővebben tárgyalta a korabeli nemzetközi és hazai politikai helyzetet, de alaposabban fejtette ki az uralkodó beavatkozása mellett rész-

³⁰ MNL ZML IV.1.a. 1832. No. 2. 1832. február 4. 393–394. sz. Az iratokat lásd MNL ZML IV. 1.b. 1831. február 4. 393–394. sz.

³¹ MNL ZML IV. 1.b. 1831. február 4. 393. sz.

³² „Tekintetes karok és rendek!” Zala megye országgyűlési követutasításai és követjelentései 1825–1848. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 2003. (Zalai gyűjtemény 56) 40.

³³ Kisfaludy: Kisfaludi Sándor levele [Újfalvi Sándornak], 230–233.

³⁴ Kisfaludy Sándor: Beszéd a’ Lengyelek eránt. In: *Kisfaludy hátrahagyott munkái*, 373–377. Egykori leltári száma: 16 500/1-3.

³⁵ Leltári száma: 88.34.1.

ben a rövidebb változatban is felsorolt érveket, továbbá a lengyelek ügyének rendezésére egy pontokba szedett, részletes cselekvési programot is a megye figyelmébe ajánlott.

Kisfaludy a korabeli nemzetközi politikai viszonyokról

Kisfaludy politikai gondolkodásában a húszas–harmincas évek hazai és nemzetközi politikai tapasztalatainak köszönhetően kerültek előtérbe az alkotmányossággal, hatalom-megosztással és az uralkodói hatalomgyakorlással kapcsolatos problémák. A Kisfaludy által valamikor 1831 végén, a rendszeres bizottsági munkálatok kapcsán részletesen kifejtett értelmezési keretben a korabeli politika fő motívumát a mérsékelt, törvények uralma alatt álló alkotmányos kormányzatok, illetve a végrehajtó hatalom túlterjeszkedésével és a törvények helyett rendeleti kormányzással jellemzett önkényes fejedelmi uralom szembenállása jelentette.³⁶ Ezt a tendenciát – ahogyan a lengyelek ügyében mondott beszédének vonatkozó megjegyzései is jelzik – nemcsak az ország/nemzet és a király *diaetalis tractatus*ára épülő sajátos magyar „rendi dualizmus” esetében,³⁷ de az államok egymás közötti viszonyában, illetve egy-egy közös uralkodó alatt álló nagyobb birodalmon belül is érvényesülni látta.

A novemberi felkelés legitim alapjaként Kisfaludy a Lengyel Királyság (vagy más néven *Kongresówka*, azaz Kongresszusi Lengyelország) számára 1815. november végén, az I. Sándor cár által kibocsátott alkotmányt fogadta el, mely a maga korában „papíron

³⁶ A tervezetet kidolgozó országos bizottság nógrádi tagja, Prónay János (1790–1844) különvéleményére utalva hangsúlyozta, hogy „a’ nevelésnek minden tárgyak felett legfontosabb ügye ne magára a’ Végrehajtó Hatalomra, hanem az egész Törvényhozó Testre bizattassék”, ugyanis a bizottság ezt továbbra is az uralkodó, illetve a Helytartótanács hatáskörében hagyta volna. Prónay véleményéhez kiegészítésképp két pontot fűzött hozzá. Egyrészt azt, hogy semmit sem tanácsos a végrehajtó hatalomnak „teljes, kirekesztő hatalmára, önkényére bízni”, ugyanis amely területet a végrehajtás magához von, „attól el nem áll soha”. Kisfaludy szerint a „Constitutionális Nemzeteknek történetei” is azt bizonyítják, hogy a végrehajtó, avagy királyi hatalomra „csak óva, vagy kötés alatt, vagy éppen semmit sem kell” bízni, ugyanis az uralkodók még a hatalmukat korlátozó szentesített törvényekkel szemben is képesek kormányozni. Mivel a szöveg már a lengyel felkelés kitörését követően született, így a fejedelmi hatalomgyakorlás sajátosságainak elemzésében egyaránt merített a közelmúlt lengyelországi és a húszas évek elejének magyarországi tapasztalataiból. Kisfaludy a második pontban a generációjára nézve meghatározó hazai történeti előzményként II. József alkotmányellenes uralmának rendeleti kormányzásra alapozott gyakorlatát hozta fel példaként, amit a magyar nemesi ellenzék szempontjából denacionalizáló-germanizáló törekvésekként értelmezett. Ezt szem előtt tartva emellett érvelt, hogy a patriotizmus és a nemzet tudat fenntartásának és terjesztésének zálogaként felfogott köznevelés és a tudományosság ügyét nem szabad meghagyni az uralkodó által diszkrecionálisan gyakorolt felségjogok között, hanem a diéta hatáskörébe kell vonni. Ezt a politikai rendszer stabilitásának szempontjából a nemzet és az uralkodó számára is előnyösnek tartotta: „írott törvény szerint kormányozni, most a’ leg okosabb fejedelmi Politika. Az önkényes tettek, rendelések későbbben, korábban elégedetlenséget, nyúgtalanságot okoznak.” Kisfaludy Sándor: Észrevételeim a’ Dietale Operátumokra. In: *re Literaria*. In: *Kisfaludy minden munkái*, VII. 487–488.

³⁷ A két hatalmi pólus, a rendi ország/(nemesi) nemzet és a király országgyűlési „viszonyos érintkezésén” (*diaetalis tractatus*) alapuló „rendi dualizmus” működéséhez, mint a hatalommegosztás sajátos formájához, különös tekintettel a felségjogokra lásd Péter László: Ország és királya a hatvanhetes kiegyezésben. In: *uő: Az Elbától keletre*, 224–229.

Európa egyik leghaladóbb alkotmánya volt”.³⁸ Az új alkotmány megszületésének koncepciója még a napóleoni háborúk időszakában fogalmazódott meg az oroszbarát lengyel elit (közte a Napóleontól kiábrándult Michał Kleofas Ogiński és Adam Jerzy Czartoryski herceg) és a francia expanzióval szemben egy Oroszországtól függő, cserébe bizonyos fokú autonómiát és alkotmányosságot biztosító lengyel államot létrehozni kívánó I. Sándor közeledésének eredményeképp. Ennek a folyamatnak az első kézzelfogható eredménye az az 1815. május 25-én kibocsátott elaborátum, amely egy majdani lengyel alkotmány alapelveit foglalta össze. Végül egy erőteljesen szabadelvű jegyeket hordozó tervezet született, melyet eljuttattak az uralkodóhoz, aki elvégezte rajta a végső simításokat, majd november 27-én aláírta az alaptörvényt.³⁹

Alkotmányjogi tekintetben az 1815-ös lengyel kartális alkotmány *de facto* oktrojáltnak számított, ugyanis az uralkodó egyoldalúan léptette életbe, emellett azonban *de jure* kora legliberálisabbja volt: jelentősen kibővítette a politikai participáció lehetőségeit, számos egyéni és kollektív szabadságjogot biztosított stb. A gyakorlatban azonban a liberális elvek érvényesítése csorbát szenvedett, a kormányzat és a hatalmat továbbra is a kezében tartó konzervatív birtokos elit alapvetően a *status quo* fenntartásában volt érdekelt.⁴⁰ A királyság alapidokumentumát rendre megsértették az orosz hatóságok is. Az alkotmány megítélésével kapcsolatban a korabeli lengyel jogi-politikai diskurzusban két álláspont kristályosodott ki. Az egyik szerint a karta a cár nagyvonalúságának volt a bizonyítéka, melyet, ha úgy látta, bármikor szabadon vissza is vonhatott, így az országnak az orosz hatóságokkal való békés kooperációra kellett törekedni. A másik az alkotmányt a cár mint lengyel király és a lengyel társadalom közötti szerződésnek fogta fel, és szót emelt a jogsértések ellen. A két tábor közül az utóbbi, a liberális ellenzéki áramlat vált hangadóvá az idők során és vált a novemberi felkelésig vezető politikai folyamatok katalizátorává.⁴¹

A Lengyel Királyság alkotmányos rendjét és függetlenségét Kisfaludy nézete szerint egyszerre szavatolta nemzetközi szerződés és a mindenkori orosz cár, melyet azonban I. Miklós despotikus uralma felforgatott: „borzadoznunk kell, midőn láttyuk, hogy önmagá' a' Fejedelmek által kikötött Nemzeti szabadság és Constitutió a' zabolát nem esmérő erő, hatalom és önkény által dühösen tapodtatik”.⁴² Az Európát alkotmányos és autokratikus-despotikus államokra osztó Kisfaludy a lengyelek által remélt nemzetközi segítséget illetően úgy vélte, hogy a szabad alkotmánnyal rendelkező lengyelek az adott helyzetben elsősorban más szabad nemzetektől – köztük Magyarországtól – remélhetnek segítséget.

³⁸ Norman Davies: *Lengyelország története*. [Ford. Bojtár Péter.] Bp., 2006. 664.

³⁹ Marcin Byczyk: The Codification of the Polish Substantial Criminal Law in the Sejm Debates 1818. A Practical Test of the Precedence of the 1815 Constitution of the Kingdom of Poland. In: *Reconsidering Constitutional Formation. II. Decisive Constitutional Normativity. From Old Liberties to New Precedence*. Ed. Ulrike Müßig. H. n., 2018. 175–184.

⁴⁰ R. F. Leslie: Polish Political Divisions and the Struggle for Power at the Beginning of the Insurrection of November 1830. *The Slavonic and East European Review* 31 (1952) Nr. 76. 116–117.

⁴¹ Byczyk: The Codification of the Polish, 184–190.

⁴² Kisfaludy: Beszéd, 373.

Kisfaludy véleménye, mely az európai alkotmányos nemzetek sorsközösségét hangsúlyozva analógiát teremtett a rendi dualizmusra épülő magyar alkotmányosság és az 1815 utáni lengyel helyzet között, nemcsak más megyei feliratok céljával csengett egybe,⁴³ de a külföldi udvarokat, mindenekelőtt Bécsset megnyerni kívánó Czartoryskiék alapvetően konzervatív irányultságú törekvéseivel is.⁴⁴ A lengyel kormány ugyanis – ellentétben a szejmben reprezentált politikai megosztottsággal – azt kommunikálta, hogy a felkelés nem forradalom (a szó negatív, felfordulást, gyökeres változást jelentő értelmében), hanem az alkotmányosság helyreállításáért folytatott szabadságharc, melyet a cári kormányzat elnyomása váltott ki.⁴⁵

De hogyan értékelte 1831 nyarán Kisfaludy ezek között az értelmezési keretek között a nemzetközi politikai viszonyokban a többi európai állam szerepét? Mindkét szövegváltozat szerint meglehetősen kritikus volt a vezető nyugat-európai hatalmak hozzáállásával szemben. Úgy vélte, hogy ugyan angol és francia oldalról is érdeklődés kísérte a lengyel ügyet, ám a két ország passzív maradt: „mind a kettőnek részvéte eddig csak a n[emes] lengyel vitézségnek dicsérése, csudálása, sajnálása mellett maradt”.⁴⁶ A fogalmazvány Franciaország tétlenségével kapcsolatban jóval kritikusabban nyilatkozott, amiben minden bizonnyal közrejátszottak a nemességnek a napóleoni háborúk „lengyel kísérletével”⁴⁷ kapcsolatban szerzett tapasztalatai is.⁴⁸ Kisfaludy szerint ugyanis a korábbi

⁴³ Kovács: *A lengyel kérdés*, 94.

⁴⁴ Hogy a magyar nemesség reprezentánsai mennyire voltak tájékozottak a lengyel politikai törésvonalakkal, a hagyományos konzervatív politikai elit és a Hazafias Társaság, illetve Joachim Lelewel-féle radikális szárny közötti politikai megosztottsággal kapcsolatban, arról nem sok információval rendelkezünk. Részletesen lásd Leslie: *Polish Political Divisions*.

⁴⁵ Kovács: *A lengyel kérdés*, 114–115.

⁴⁶ Kisfaludy: *Beszéd*, 373.; Kisfaludy: Kisfaludi Sándor levele [Újfalvi Sándornak], 231.

⁴⁷ Kosáry Domokos hívta fel a figyelmet arra, hogy az 1806–1807-tel kezdődő „lengyelországi kísérlet”, azaz a napóleoni kliensállam, a Varsói Hercegség létrehozása és ezzel együtt a hagyományos lengyel nemesi állam- és társadalomszervezet felülről és kívülről felemás módon végrehajtott modernizációja (jobbágyság eltörlése, *Code Napoléon* bevezetése stb., egyúttal a nemesség domináns hatalmi pozíciójának érintetlenül hagyása) ismert volt a magyar rendek számára is. A formális önállóságát visszanyert lengyel állam példája – több más tényezővel együtt – Magyarországon 1809-ben hozzájárult ahhoz, hogy egy igen szűk, mindössze néhány személyre korlátozódó „jakobinus” vagy „bonapartista” kisebbséget leszámítva a politikai nemzet gerincét kitevő jómódú köznemesség lelkesen sorakozzon fel Napóleonnal szemben I. Ferenc mögött. Kosáry Domokos: *Napoleon és Magyarország*. In: *uó: A magyar és európai politika történetéből. Tanulmányok*. Bp., 2001. 194–198.

⁴⁸ Az *insurrectio* történetéről szóló datálatlan és befejezetlen magyar nyelvű fogalmazványában Kisfaludy nemzetkarakterológiai toposzokkal operáló körképét adta az európai nemzeteknek/népeknek, mint a korszak nemzetközi politikai szereplőinek, köztük a lengyeleknek is. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára K 771 Története a 'Haza' és Király' védelmére 1809dik Esztendőben Felkelő Magyar Nemességnek. A' Nádorispány' és Fővezér' Ő Cs. Kir. Főhercegségének parancsolatnyára írta Kisfaludi Kisfaludy Sándor N. Zala Vármegyei Lovas Főstrázsamester, és fenntisztelt Cs. Kir. Főhercegségének Segédgye. Ff. 38°–40°. A szöveg az 1809-ben Ausztriával háborúba keveredő Varsói Hercegségre utalva úgy fogalmazott, hogy „az elkeseredett, elszagगतott, és testesülni kívánó” lengyelek „a' szép remények' fejében csak vak eszközül” szolgáltak a francia császár kezében. A Napoleon politikájával szembeni ellenérzések a jómódú köznemesség többségénél még az 1809-es háború idején sem kapcsolódtak össze a Varsói Hercegség nyílt kritikájával, még kevésbé a lengyelelленességgel, bár a Galiciában szervezkedő lengyel felkelőkről számos (rém)hír terjedt el, és többek között inszurgenseket is odavezényeltek a rend fenntartása érdekében. A közvélemény, ha egyáltalán kialakult az ügyben, inkább Kisfaludy állás-

katonai támogatásért cserébe a franciák tartozást halmoztak fel a lengyelekkel szemben és „[a]’ Franciaia Nemzet, kiért a’ Nemes Lengyel 25 esztendeig szüntelen vérét ontotta, a’ hálátlanságnak örök mocskával és vétkével tetézi magát, ha egykori bajtársának segédmére nem siet”.⁴⁹ Angliával és Franciaországgal mint alkotmányos államokkal szemben Poroszországot Oroszország szövetségeseiként, az autokratikus hatalmak közé sorolta: „Mert minden Diplomatikai okoskodás nélkül is a’ leggyarlóbb értelem is kézzel tapogathattya a’ szomorú jövőndőt, melly a’ Magyar Nemzetet és Koronáját találná, ha a’ lelkes Lengyelek elnyomattatván, az Orosz, és Porosz, két mind rokonságra, mind önkényes kormányra egygyező és kezefogó kormány, nemcsak Hazánkat, hanem az Ausztriai birodalmat is bekerittené.”⁵⁰

Kisfaludy két érve a beavatkozás mellett

A fogalmazvány a lengyel nemzet melletti beavatkozással kapcsolatos történeti érvelést színlelt mellőzéssel (*praeteritio*) vezette fel, arra hivatkozva, hogy ezeket a „nagy és örökké fontos okokat” más vármegyék már korábban előadták. Kisfaludy Bars megyének a júniusi zalaegerszegi közgyűlésen tárgyalt feliratára gondolt, ugyanis az általa említett két, a keresztény nemzetek és az expanzióval fenyegető oszmán despotizmus küzdelmének szimbolikus eseményei közül választott történeti példát, felcserélt sorrendben ebből a szövegből vette át.⁵¹ Az első történeti példa „a’ néhai roppant Görög Birodal[om]”, azaz Bizánc elestében (Konstantinápoly ostroma, 1453) az akkori európai „Nemzetek és Fejedelmek” felelősségét emelte ki: az európai törökellenes összefogás hiányából következő, hosszú távú következményekkel járó bukás az aktuális lengyel–orosz helyzet jövőjét vetítette előre. Kisfaludy ebből arra következtetett, hogy a „Nemzetek és Fejedelmek [...] politikai vétket követnének-el” a be nem avatkozással.⁵² A másik történeti példa Sobieski III. Jánosnak a Szent Liga harcaiban játszott szerepére, mindenekelőtt az 1683-as kahlenbergi csatára utalt,⁵³ hangsúlyozva, hogy mivel mind Bécs, mind Magyarország egy része „a’ Lengyelek nagylelkűségének köszönték megszabadulásokat”, ez a viszonyosság alapján

---

foglalásához hasonlóan, Lengyelország szerencsétlen sorsáról alkotott viktimizációs narratívába illesztette be a francia szövetség árán független állam kialakítására törekvő lengyelek háborús szerepét. A politikai helyzet függvényében azonban szélsőséges értelmezésekre is adódtak példák. Amikor a lengyelek ügye 1833-ban a diétán ismét felmerült, Rohonczy János kormánypárti veszprémi követ azzal érvelt a lengyelek mellett elhangzó beszédekkel szemben, hogy „1805 és 1809-ben a lengyel nemzet Napoleonnal, ki a Monarchia eltörlésére telyes erejét fordította, kezét fogott, és frigyessé lett”. *Kossuth Lajos összes munkái. Országgyűlési tudósítások. II. 1833. augusztus–1834. március. S. a. r. A Keleteurópai Tudományos Intézet Történettudományi Intézetének Munkaközössége. Bp., 1949. (= OGYT II.) 447.* Ezzel a kontraszttal is azt a képet igyekezett erősíteni, hogy a politikai nemzetet alkotó magyar nemesség a háború során helyes döntést hozott, amikor a Napóleon által kibocsátott, függetlenséget ígérő schönbrunni proklamációval (1809. május 15.) szemben a törvényes uralkodójához való hűséget választotta.

⁴⁹ Kisfaludy: Beszéd, 373–374.

⁵⁰ Uo. 376–377.; Kisfaludy: Kisfaludi Sándor levele [Újfalvi Sándornak], 232.

⁵¹ MNL ZML IV.1.b. 1831. június 20. 1669. sz. Horváth: *Huszonöt év*, I. 255–256.

⁵² Kisfaludy: Beszéd, 374.

⁵³ Davies: *Lengyelország története*, 382–387.

a jelenlegi helyzetben morálisan is az egykori érintettek kötelességévé teszi a felkelők melletti beavatkozást. Kisfaludy szerint ennek elmaradása esetén Ausztria és Magyarország nemcsak a hálátlanság vádjának, de „a’ Szent Igazságnak egykor bizonyosan eljövendő boszszújának is kitennék magokat”. Mind Bars vármegye felirata, mind Kisfaludy ezzel intertextuális viszonyban álló beszéde alapvetően a történelemnek a *historia magistra vitae* toposzával jellemzett hagyományos felfogásába illeszkedett, amely a történelmi tapasztalatok ismétlődésének és taníthatóságának talaján, múltat és jövőt összekapcsolva gyakorlati következtetéseket vont le a példászerű múltbeli eseményekből.⁵⁴ Bars vármegye a múltból vett példák jelentőségét a jelenben követendő politikai gyakorlatra nézve általánosságban is explicitté tette: „ugy találjuk, hogy a politika nehéz ösvényén a mult idők történelme a legjobb tanító, mely nemcsak a, bár különböző név alatt, szüntelen visszaforduló hasonló eseményeket, hanem egyszersmind az elődök balfogásait is előnkbe állítja.”⁵⁵

Ezt követően Kisfaludy beszédfogalmazványa az európai nemzeteket nemzetkarakterológiai jellemzőik, mindenekelőtt ősiségük és civilizáltságuk foka alapján rangsorolva hozott újabb érveket a nagyhatalmi beavatkozás mellett. A szöveg szerint amennyiben erre a görögök érdemesnek találtattak, úgy „a’ Nemesebb, lelkesebb és míveltebb Lengyelek mind bámulandó Vitézségekért, mind nemzeti életeknek 11 századot töltő jeles történeteieért” még inkább megérdemlik a katonai-diplomáciai segítséget.⁵⁶ Kisfaludy legfajszínűsabb érve azonban az Ausztria és Magyarország közös érdekeként felfogott nemzetközi erőegyensúly biztosítására vonatkozott. Úgy argumentált, hogy egy független lengyel királyság ütközőállamként gátat tudna vetni az orosz terjeszkedésnek, így saját maga és a szomszédos államok biztonságát is szavatolná.

Ezt követően tért rá a fogalmazvány arra, hogy kifejezetten magyar szempontból mely okokra nézve szükséges az uralkodót mint magyar királyt, „félre tévén az Ausztriai Császárnak tekinteteit”, a beavatkozásra rábírn. a) Egyfelől a lengyel trónöröklés rendje kapcsán a nemzetközi politikai viszonyokban is érvényesnek tekintett legitimitás elve fenntartásának szükségességét hangsúlyozta. b) Másfelől a Magyarország alkotmányos rendjét fenyegető orosz expanzió eszközeivel foglalkozott. A beszédvázlatok politikai és kifejezetten a nemzetközi viszonyokkal kapcsolatban, normatív módon használt kulcs-

⁵⁴ Reinhart Koselleck: *Historia magistra vitae. A toposz felbomlása.* Ford. [Hidas Zoltán.] In: uő: *Elmúlt jövő. A történelmi idők szemantikája.* Bp., 2003. (Circus Maximus/Német Szellemtudományi Könyvtár) 41–73.

⁵⁵ Horváth: *Huszonöt év*, I. 255.

⁵⁶ Magyarországon az Oszmán Birodalommal szemben 1821 és 1829 között lezajlott újjörög szabadságharcot az itt élő görögökön kívül a nemesi értelmiség fiatalabb generációja is szimpátiával fogadta. Lásd Füves Ödön: *Az 1821. évi görög szabadságharc és Magyarország. Századok* 107 (1973) 106–113. Az expanzív orosz politika erősödésének percepciója azonban a nemesség körében gyanút ébresztett az ortodox hiten lévő görögök függetlenségével kapcsolatban is. Ezt az ambivalenciát tükrözi Pozsony vármegye július 4-i felirata is. Ez egyrészt utalt a nagyhatalmak Belgiummal és Görögországgal szemben tanúsított „emberiség”-ére – azaz humanus, emberbaráti eljárására – mint a lengyel ügy rendezésével kapcsolatban a nemzetközi viszonyokban a jövőre nézve követendő példára. Másrészt aggodalommal tekintett az európai erőegyensúly felborulására, melynek okát a „dunai fejedelemségekben” növekvő orosz befolyásban, illetve „az északi institutiokhoz s valláshoz oly igen ragaszkodó görögök” frissen kivívott függetlenségében találta meg. Horváth: *Huszonöt év*, I. 256–258.

kifejezései a pozitív értéktartalommal telített *legimitas* [törvényesség]⁵⁷ és a negatív konnotációt hordozó *jus fortioris* [az erősebb joga]⁵⁸ voltak. Szűkebb, közjogi értelemben a jogosság, törvényesség tulajdonképpen a politikai hatalom eredetére utalt és a törvényes öröklési rendet, illetve a törvényes úton keletkezett alkotmányt jelentette. Tágabb, általánosabb értelmű jelentését a korabeli nemzetközi viszonyok dinamikájának vonatkozásában nyerte el, amennyiben az erősebb jogának relációjában a két, egymással szemben álló politikai alapelv egyikeként fordult elő, de ugyanezen kettősség a hatalomgyakorlás jellegét illetően a belpolitikára nézve is megfogalmazódott. Kisfaludy fogalomhasználatának szélesebb európai háttéréhez tartozik, hogy a „legimitás” mint a politikai és társadalmi rend alapjával kapcsolatos politikai vezérfogalom a bécsi kongresszus, illetve a Bourbon-restauráció francia vitái kapcsán terjedt el, melynek során két egymással szemben álló értelmezés jegesedett ki. Míg a Talleyrand- és Chateaubriand-féle mérsékelt koncepció a béke elérésének praktikus kompromisszumaként tekintett rá, addig az ultraroyalista tábor teokratikus fogalomként határozta meg: a politikai-társadalmi rend alapját jelentő morális alapelvként, Isten fölényének szimbólumaként.⁵⁹ Nem kérdés, hogy Kisfaludy értelmezése az előbbi változathoz állt közelebb.

a) Kisfaludynak a válság megoldására született, a „legimitást” szem előtt tartó külpolitikai kezdeményezéséhez minden bizonnyal hozzájárult az is, hogy 1790-et követően „Galícia és Lodomeria” Magyarországhoz csatolásának kérdése kül- és belpolitikai helyzettől függően időről időre felmerült a diétákon (például 1802-ben, 1807-ben és 1830-ban) és a közbeszédben. A Habsburg uralkodókat magyar királyként hagyományosan megillette többek között a középkori, II. Andrástól eredő „Galiczia és Lodomeria [...] apostoli királya” (*Galiciae et Lodomeriae Rex Apostolicus*) cím, s e két királyság zászlaját a bevett szertartásrend szerint a koronázási ceremóniákon is megjelenítették. E hosszú ideig szimbolikus titulus az 1772-ben Mária Terézia (Kelet-Galícia), illetve az 1795-ben (Nyugat-Galícia), I. Ferenc alatt lezajlott dinasztikus osztozkodások idején közjogi realitást nyert: a Habsburg uralkodó a magyar korona jogára hivatkozva kebeleztet be lengyel területeket.⁶⁰ Galícia létrehozása azonban ténylegesen egy középkori eredetű közjogi fikción alapult, a lengyel-litván Rzeczpospolitában ugyanis nem létezett ilyen adminisztratív vagy politikai

⁵⁷ Már a korabeli magyar jogi nyelven is 'törvényesség', '[t]örvényszerűség'. *Törvénytudományi műszótár*. Közread. Magyar Tudós Társaság. Pest, 1847. 252

⁵⁸ A kor különféle jogi szótárainak magyaráításai nyomán az 1847-es akadémiai szakszótár a következő jelentéseket adja meg: 'ököl- v. erő-törvény v. hatalom', '[ö]köljog', 'erősebbik' törvénye', '[e]rő törvénye'. Uo., 238.

⁵⁹ Stephen Holmes: Two Concepts of Legitimacy. France after the Revolution. *Political Theory* 10 (1982) Nr. 2. 165–183.

⁶⁰ Az első felosztáshoz részletesen lásd Gebei Sándor: Halics-Lodomeria Királyság, a Habsburgok 18. századi újszerzeménye. In: *Hagyomány és történelem. Ünnepi kötet Für Lajos születésnapjára*. Szerk. uő. Eger, 2000. 215–237. A 18. század végének magyar kontextusába helyezve: Ring Éva: Magyar-lengyel galíciai felkelési tervek és a kollektív emlékezet. *Aetas* 26 (2011) 4. sz. 15–34. Az 1769 és 1797 között a Habsburgok által a felosztások és egyéb kisebb gyarapodások révén a Lengyel Királyságtól szerzett területek sorsáról, összefoglaló jelleggel lásd Kurdi Krisztina: *Galícia és a galíciai zsidóság, különös tekintettel Bredeczky Sámuel „Reisebemerkungen über Ungern und Galizien” című művére*. Bp., 2008. [Doktori disszertáció.] 38–56.

egység.⁶¹ Az udvar területi igényeinek jogi alátámasztását a lutheránus pedagógus és jogtörténész Benczur József végezte el a Bécsben latinul, németül és a szélesebb európai nyilvánosság számára franciául is megjelent, komoly okleveles forrásanyagra támaszkodó tanulmányában.⁶²

Az 1830. szeptember 8-ra összehívott koronázó országgyűlésen ismét napirendre került az osztrák igazgatás alatt álló területek Magyar Királyságba inkorporálásának kérdése. Több vármegye követutasítása tartalmazott az ország területi integritására, azaz Galícia, a Partium és Erdély, illetve Dalmácia visszacsatolására vonatkozó pontot. A zalai követeknek, azaz Deák Antal első alispánnak és Kerkapoly István tapolcai főszolgabírónak adott, alapvetően konzervatív irányultságú, rendi-sérelmi szellemben fogant alaputasítás⁶³ – melynek kidolgozásában Kisfaludy is részt vett – szintén tartalmazta ezt a kérést.⁶⁴ A nemzetközi politikai helyzet ekkor kedvezett a leginkább annak, hogy Galiciát a Magyar Királysághoz csatolják. A magyar rendek törekvésebe az uralkodó August Longin Joseph von Lobkowitz herceg, Galícia kormányzójának ellenkezése ellenére⁶⁵ a diétán ugyan beleegyezett, s az 1830. évi 5. tc. rendelkezett is „az ország elszakított és visszazserzett részei visszacsatolásának érdemében kinevezett bizottságról”, de a részletek kidolgozása későbbre maradt. A novemberi felkelés kitörésével és bukásával azonban, amely keresztülhúzta I. Miklós cárnak a terület megszerzésére irányuló szándékait, a kormányzat számára okafogyottá vált ez a lépés, realitása is megszűnt.⁶⁶

Kisfaludy az ország régi törvényeire hivatkozó argumentációjában azonban túllépett a fenti érvelésen, amely a kormányzat és magyar rendek számára egyaránt hivatkozási alapot jelentett, ugyanis egészen I. (Nagy) Lajos magyar király 1370–1382 közötti lengyel–magyar perszónáluniójáig nyúlt vissza. I. Lajos fiú utód híján az örökösödés hagyományos rendjének megváltoztatásával, az úgynevezett 1374-es „kassai privilégiummal” dinasztikus

⁶¹ Iryna Vushko: *The Politics of Cultural Retreat. Imperial Bureaucracy in Austrian Galicia, 1772–1867*. New Haven, 2015. 5., 37. Az újonnan létrehozott területi egységnek a Habsburg-kormányzat és a helyi lengyel elitek politikai gondolkodásában betöltött szerepéről a korszakra nézve lásd Larry Wolff: *The Idea of Galicia. History and Fantasy in Habsburg Political Culture*. Stanford, 2010. 13–110.

⁶² [Benczur József:] *Jurium Hungariae in Russiam minorem et Podoliam Bohemiaeque in Oswicensem et Zatoriensem ducatus praevia explicatio*. Vindobonae, 1772. Benczur műve függelékeként a legfontosabb vonatkozó oklevelet latinul közölte is. Munkásságának áttekintéséhez lásd Vigh Annamária: Benczur József és a magyar jogtudomány a XVIII. század végén. In: *A felvilágosodás jegyében. Tanulmányok H. Balázs Éva 70. születésnapjára*. Szerk. Klaniczay Gábor – Poór János – Ring Éva. Bp., 1986. 272–288.

⁶³ Az utasítás 8. pontja Galiciának és Lodomériának az országhoz való „visszakapcsolásáról”, illetve a Galícia és Magyarország közötti harmincadvámok eltörléséről rendelkezett. *Tekintetes karok és rendek*, 29–30.

⁶⁴ Molnár András: *A fiatal Deák Ferenc. A felkészülés és a zalai pályakezdet évei 1803–1833*. Bp., 2003. 209.; Degré Alajos: Zala vármegye reformkori követutasításai. *Levéltári Közlemények* 44–45 (1973–1974) 156.

⁶⁵ A kormányzó azon magas rangú osztrák hivatalnokok közé tartozott, akiknek Bécshez fűződő lojalitásához ugyan nem férhetett kétség, de a helyi érdekek képviselője mellett is szorosan elkötelezték magukat. Lobkowitz a húszas évek vége óta híve volt annak az elképzelésnek, hogy egy független lengyel ütközőállamot hozzanak létre osztrák közreműködéssel Oroszország és a Habsburg Birodalom között. A felkelés alatt személyesen igyekezett közbenjárni a lengyelek megsegítése érdekében a bécsi kormányzatnál, sikertelenül, ugyanis az osztrák külpolitika valós irányítói, Metternich és Sednitszky orosz belügynek tartották azt. Vushko: *The Politics of Cultural Retreat*, 106–107., 112–126.

⁶⁶ Divéky: *Magyarok és lengyelek*, 5–7.

érdekből igyekezett biztosítani a nőági örökösödést.⁶⁷ Kisfaludy szerint Hedvig halálával – akinek a litván Jogailával, lengyel királyként II. (Jagelló) Ulászlóval kötött házasságából csak egy csecsemőkorban elhalt lánya született (Erzsébet Bonifácia) – a lengyel koronának „viszsa kell vala a’ Magyar Koronához szállania”.⁶⁸ Szerinte ugyanis erre hivatkozva nyerte meg Mária Terézia Galíciát és ennél fogva kívánták az országgyűlések a terület Magyar Királysághoz kapcsolását is. Kisfaludy ezzel azt állította, hogy a „Legitimitas” talaján magyar királyként a mindenkori Habsburg uralkodó – jelen esetben I. Ferenc – egész Lengyelország trónjának örököse. Ebből egyenesen következett szerinte az is, hogy „az Oroszokat és Poroszokat Lengyelországban nem lehet másként tekinteni, mint valóságos Usurpátorokat, kiket Lengyelország’ birtokában meghagyni annyit tesz, mint a’ prédát az erősebbnél hagyni és minden Politikai Legitimitást felforgatni”. Ez pedig – így a beszédfogalmazvány – a nemzetközi politikát és a diplomácia szabályait tekintve a *legitimitas* felrúgása és a *jus fortioris*, az erősebb jogának elfogadása lenne, ami alapján „az alkudozás Belgiom eránt nem egyéb, mint egy nevetséges Comédia, mellyet a’ követek Londonban játsznak”.⁶⁹ Kisfaludy itt az 1830 végétől Ausztria, Nagy-Britannia, Franciaország, Poroszország és Oroszország részvételével tartott londoni konferenciára utalt mint a nemzetközi viszonyok precedensértékű eseményére, melyen az európai nagyhatalmak képviselői igyekeztek békés úton lezárni a belga forradalmat és rendezni Belgium Egyesült Holland Királyságtól való szecessziójának ügyét.⁷⁰

Kisfaludy alapvetően a nemzetközi viszonyok bécsi kongresszus által lefektetett elveiből és precedenseiből kiindulva lépett fel a törvényesség követelményével a lengyelek melletti beavatkozás indoklásában. Ugyanakkor e helyütt a régi törvényekre hivatkozó hagyományos rendi argumentációs logika túlhajtásával nem csupán az intervenciónak teremtett jogalapot, de egyben a magyar királyok, ténylegesen pedig a regnáló Habsburg uralkodó trónjogosultságát is igazoltnak látta, amit *ad absurdum* vitt és expliciten is arra a következtetésre jutott, hogy az osztrák császárral szövetséges orosz és osztrák fejedelmeket Lengyelországban a magyar királlyal szemben pusztán mint az erő jogán uralkodó trón-

⁶⁷ Bagi Dániel: *Az Anjouk Krakkóban. Nagy Lajos lengyelországi uralmának belpolitikai kérdései*. Pécs, 2014. 14–15., 64–83., 119. Az okirat az Aranybulla hatását magán viselő nemesi kiváltságlevélként való hagyományos jogtörténeti értelmezéséhez lásd Divéky Adorján: *Az Arany Bulla hatása a lengyel jogra*. Bp., 1942. Ezzel szemben Bagi Dániel értelmezése szerint az okirat nem az Aranybullához hasonló jogbiztosító okirat vagy rendi karta volt, hanem inkább egy „ravaszul megfogalmazott királyi rendelkezés”, amely nemcsak hogy biztosította a Lajosnak kedvező örökösödést, egyes, már behajthatatlan archaikus adófajták eltörléséért cserébe, de adóreformot is végrehajtott a jobbágytelkenként fizetendő kétgarasos közvetlen állami adó bevezetésével. Bagi: *Anjouk Krakkóban*, 14–15., 64–83., 119.

⁶⁸ Hedvig trónöröklésének jogalapjához és a „Piast-kontinuitás” kérdéséhez lásd Bagi: *Anjouk Krakkóban*, 51–63.

⁶⁹ Kisfaludy: *Beszéd*, 375.

⁷⁰ J. S. Fishman: *The London Conference of 1830. Tijdschrift voor Geschiedenis* 84 (1971) 419., 428. Fishman értékelése szerint „ez egy rendkívül sikeres konferencia volt, amennyiben biztosította az intézményes kereteket, amelyek által a kor vezető hatalmai garantálták a békét Európának”. A konferencián, melyen továbbra is meghatározó volt a szent szövetségi diplomácia hagyománya, végül a felek „hibrid” megoldásra jutottak. Ennek végső tartalma forradalmi volt, de a mód, ahogyan ezt elérték, konzervatív: még a konzervatív udvarok is elismerték és felvettek egy olyan kormányzatot az európai jogi keretek közé, amely az alapelveik szerint törvénytelennek számított.

bitorlókat láttatta. A történeti-jogi fejtegetés nyomán levont radikális következtetés jócskán túllépett az 1815-ös nemzetközi berendezkedés és az ennek keretei között garantált lengyel alkotmányosság mint törvényes *status quo* visszaállításának követelésén. A törvényességre hivatkozó érvelés ezen a ponton a Szent Szövetség működésének kritikájává alakult, egyben egy olyan politikai víziót vázolt fel, melyben Lengyelország helye a magyar korona országai között, azaz a gyakorlatban a mindenkori Habsburg uralkodó jogara alatt van.

A lengyel trón öröklése kapcsán a magyar korona jogairól és a nemzetközi politikában érvényesítendő legitimitásról alkotott álláspont azonban nem volt több egy hangzatos, de erősen sántító közjogi fikciónál. Nemcsak a lengyel trónöröklés, illetve a királyválasztás egykori tényleges gyakorlatára, de az 1815-öt követő Kongresszusi Lengyelország sajátos alkotmányos viszonyaira és Ausztriának a szent szövetségi rendszerben elfoglalt helyére sem volt tekintettel. Kisfaludy összességében nem csupán a Habsburg uralkodó mint magyar király beavatkozásának próbált jogalapot biztosítani, de egyben a cári önkényuralom ellen irányuló felkelés törvényességét is bizonyítani igyekezett. Ez szöges ellentétben állt azzal a nézettel, amelyet később I. Ferenc fejtett ki az ismételt megyei feliratokkal kapcsolatban: eszerint ugyanis a lengyelek törvényes uralkodójuk ellen ragadtak fegyvert.⁷¹

b) A beszéd hosszabb változata az ország önállóságát és alkotmányos rendjét fenyegető orosz expanzió kapcsán egy külső és egy belső veszélyre hivatkozott.⁷² Egrészt utalt arra, hogy Oroszország a Magyar Királyság területi integritását egy észak-kelet-dél felől fél karéjban kialakított befolyási övezeten (Lengyelország, Havasalföld és Moldva, Szerbia és Bosznia) keresztül veszélyezteti. Másrészt az ország területén élő, az ortodox felekezethez, s részben a szláv etnikumhoz tartozó népek jelentette potenciális fenyegetést hangsúlyozta. Úgy látta, hogy a lakosság e csoportjainak meggyőződésén és mozgósításán keresztül „azon Óriás, kinek vaspálczája már a' félvilágra kinyúl” már „a' Magyar Nemzetbe és Koronájába vágta körmeit, csak az időt és jó alkalmatosságot lesván a' Marczangolásra”. Kisfaludy itt a „vastagon hintett Ráczság[ra] és Oláhság[ra]” gondolt, mely szerinte „az Orosz Authocrátát tartya, sőt nyilván nevezi maga Császárnak, Ő érette nyilván imádkozik, és néki jobb szerencsét kíván, mint törvényes Fejedelmünknek”. A rövidebb változatban az orosz befolyási övezettel kapcsolatos érvek ugyan megmaradtak, de a pravoszlávia hatása alatt cári befolyás alá került szerbség és románság jelentette veszélyre hivatkozó argumentáció hiányzott.⁷³

A fogalmazvány az ország integritását fenyegető etnikumokat mindenekelőtt felekezeti alapon, a pravoszlávia felől határozta meg. Kisfaludy az etnikummal összekapcsolt vallási hovatartozásból azonban az alattvalói lojalításra vonatkozó következtetéseket vont le, amikor úgy fogalmazott, hogy a magyarországi és erdélyi „majd nem három milliomot fellyül haladó Ráczság és Oláhság, átallyában már most is, mint az Orosz Császárnak Jobbágya” viselkedik. Ezt a következtetését a szerbek és a magyarok között a lengyelek miatt

⁷¹ Lukinich Imre: Az 1830. évi varsói forradalom és a magyar közvélemény. *Budapesti Szemle* 59 (1931) 683. sz. 63.

⁷² Kisfaludy: Beszéd, 373., 375.

⁷³ Kisfaludy: Kisfaludi Sándor levele [Újfalvi Sándornak], 231.

lezajlott „véres verekedések[ről]” érkező (rém)hírekre utalva igyekezett alátámasztani.⁷⁴ Értelmezése – és az ehhez hasonló érvelések – a Magyarországon zömmel paraszti helyzetben élő, különféle szláv etnikumokhoz tartozó köznép tömegeinek a ténylegesnél nagyobb politikai tudatosságot tulajdonítottak. A nemesség és a nem magyar etnikumú adózó lakosság közötti feszültségnek ugyanakkor a lengyel felkelés időszakában is létezett az orosz cárhoz és a pravoszláviához kapcsolódó kollektív, „politika alatti” dimenziója, Erdélyben például a román jobbágyság egy része az alsópapság által kifejtett „ortodox propaganda” hatására a cártól az úrbéri viszonyok megszüntetését és a jobbágyfelszabadítást várta.⁷⁵

Kisfaludy helyzetértékelésében megtalálhatók annak a fiatakorában kialakult és a korszakban sokak által osztott meggyőződésnek az elemei, amely szerint Magyarországon és Erdélyben az etnikai-nyelvi dimenzió mentén idegenként definiált kollektívumok többségbe, míg az egykor domináns helyzetben lévő „tisza” magyar elem kisebbségbe került.⁷⁶ Ez a tapasztalat az autobiográfia elbeszélése szerint komoly hatással volt a patriotizmus terjesztését célul tűző írói programjára, de tetten érhető a nemzeti kultúra lokális intézményrendszerének kiépítésében, és a megyei közéletben és adminisztrációban játszott szerepének értékelésében is. Ennek hátteréhez az is hozzátartozik, hogy 1831 körül Kisfaludy az ország multietnikus jellegéből adódó társadalmi feszültségek megoldását az etnikai-nyelvi tekintetben dominánsan magyar karakterű nemesi nemzet kulturális megerősítésében és – a korabeli magyar ajkú nemességgel rendelkező vármegyék törekvéseihez, közte a zalai politikai elit hangadóihoz hasonlóan – a nem magyar ajkú lakosság intézményes-szervezett, gyors elmagyarosításában látta.⁷⁷

⁷⁴ Kisfaludy: Beszéd, 375. Erre nem találtam utalást az irodalomban, de Takáts Sándor bécsi levéltári források alapján említést tett arról, hogy a lengyelbarát pest-budai ifjúság és az oroszbarát görögök között sor került fizikai atrocitásokra is. Takáts Sándor: A magyar–lengyel szimpátia 1831-ben. Metternich kancellár titkosrendőrségének bizalmas jelentései. In: *Magyarok és lengyelek a 19. században*. Szerk. Mitrovits Miklós. Bp., 2018. 51.

⁷⁵ Csetri Elek: Az 1830–31. évi lengyel felkelés menekültjei Erdélyben. *Történelmi Szemle* 37 (1995) 387. Az elégedetlenség jellege hasonló volt ahhoz, mint amit I. Tóth Zoltán írt le az 1784-es Horia-felkeléssel kapcsolatban, ahol úrbéres ortodox köznép a vármegyéket kézben tartó, s a társadalmi, etnikai és vallási kategóriák keveredése miatt a magyarokkal azonosított nemességgel került szembe. A jobbágyság körében uralkodó elégedetlenségnek alapvetően szociális és vallási, nem pedig politikai okai voltak, s az egyháziak által is erősített hagyományos „oroszvárás” is ebbe a keretbe illeszkedett bele. I. Tóth Zoltán: *Az erdélyi román nacionalizmus első százada*. Csíkszereda, 1998. 283–284., 287.

⁷⁶ Erdélyi katonai szolgálata során szerzett tapasztalatai közül önéletrajzában – barátjának, Skublics Imrének (1771–1830) írott korabeli levelét idézve – az ország tényleges etnikai viszonyaira való rácsodálkozását emelte ki: „Általában, végig útatván most Magyar Országot, és összehasonlításom után több Tótot, Svábót, Oláhot, Németet találván, mint tiszta Magyart, – ’s ugyan ezt találván Erdélyben is, eljajdultam: Vége, gondolám, a’ Magyar Nemzetnek, mely már csak úgy áll fenn, mint egy hajdan erős, felséges Várnak, most az idővész által naponként fogyton-fogyva dőledező, hulló, ’s végre egészen eltűnő romladéka.” Kisfaludy: Kisfaludy Sándor életéből, 191.

⁷⁷ Az 1830: 8. tc., mellyel Zala megye 1831. januári közgyűlésén foglalkozott, a korábbiaknál szélesebb körben tette lehetővé a magyar hivatali nyelv használatát. Ezen felbuzdulva a megye rugalmasan értelmezve a jogszabályt, a „tisztai” nyelvhasználatot jóval meghaladó intézkedéseket fogantatosított, melyek a nem magyar ajkú „köznép”, konkrétan a muraközi és zalalövői járásokban élő horvát jobbágyok magyarosítását célozták. A törvényhatóságok reakcióihoz összefoglaló jelleggel lásd Szekfű Gyula: *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez: 1790–1848*. Bp., 1926. 174–182.; Arató Endre: *A magyarországi nemzetiségek nemzeti*

Kisfaludy beszéde még a kolerajárvány magyarországi megjelenését (1831. július), az ennek nyomában Északkelet-Magyarországon kitört lázadásokat, illetve a szláv ajkú parasztság kollektív erőszakát az „oroszvárással” magyarázó politikai motívumnak⁷⁸ a nemesség körében történt kialakulását és elterjedését megelőzően keletkezett.⁷⁹ Egyáltalán nem problematizálta a monarchia és Magyarország orosz fenyegetettségével való relációjában az északkelet-magyarországi szláv etnikumokhoz tartozó parasztság⁸⁰ vagy általában a felvidéki szlovákság tömegeinek helyzetét,⁸¹ bár minden bizonnyal ismertek voltak előtte az evangélikus és katolikus egyházi keretben szerveződő szláv-szlovák nyelvi-nemzeti mozgalom törekvései.⁸² Kisfaludynak az adott szituációban a közvetlen fenyegetésről alkotott percepcióját alapvetően az etnikai idegenséggel összekapcsolt ortodoxia politikai

ideológiája. Bp., 1983. 106–114. Ezek a törekvések azonban hamarosan hatásköri összetűzésekhez vezettek a Helytartótanáccsal és a zágrábi egyházmegyével. Lásd MNL ZML Kgy. Jkv. 1831. május 14. 1545. sz., illetve 1831. december 10. 2781. sz. 1831 végén – 1832 elején, a rendszeres bizottsági munkálatok megyei véleményezése során, e helyi intézkedések szellemiségében, az etnicizált magyar nemzettudat megerősítésének és a lakosság nyelven keresztül történő magyarosításának célját szem előtt tartva fogalmazta meg a köznevelés reformjával kapcsolatos javaslatait Kisfaludy és Zala vármegye is. Lásd Kisfaludy: *Észrevételeim; „Javítva változtatni”. Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai.* Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 2000. 206–213.

- ⁷⁸ A nemesség politikai gondolkodásában ezek a képzetek egy részint hiteles információkból, részint szóbeszédéből, rémhírekből építkező politikai motívummá álltak össze, amely kellően rugalmasnak bizonyult mind a nemesi nemzet fenyegetettségérzésének, mind a különféle – akár reformokat indítványozó – politikai követelések artikulálására. Vö. Erdmann Gyula: *Zemplén vármegye reformellenzéke 1830–1836.* Miskolc, 1989. 39–40. Ezt az elbeszélést a zempléni Balásházy János, ügyvéd, szolgabíró, mezőgazdász a felkelés során szerzett tapasztalatait feldolgozó könyvében a rémhírek eredetét és a zavargások szociokulturális hátterét feltárva igyekezett lebontani. Balásházy János: *Az 1831-dik esztendői felső magyarországi zendüléseknek történeti leírása.* Pest, 1832. 9.
- ⁷⁹ Az 1831 nyarától pusztító kolerajárvány nyomában Északkelet-Magyarországon (mindenekelőtt Zemplén, Sáros, Szepes és Gömör vármegyékben) fellángoló zavargások kiélezték a lengyel üggyel azonosuló megyei nemesség és a nem magyar ajkú jobbágyok közötti ellentéteket. A zavargások nyomán, melyekben jelentős számban épp a szlovák és ruszin jobbágyok voltak érintettek, olyan (ré)mhírek terjedtek szerte az országban, melyek az eseményekért az orosz agitációt tették felelőssé. A lázadást követő vizsgálatok nem bukkantak orosz emisszáriusok tevékenységének nyomára, ám a ruszin papság és jobbágyok körében jelen voltak russzofil nézetek. Takáts: *A magyar–lengyel szimpátia*, 49.; Kovács: *A lengyel kérdés*, 102–108. Sőt a jobbágyok mellé állt írástudók által fogalmazott kiáltványokban a paraszti képzetvilágtól elszakadt politikai követelések is megjelentek, alapvetően azonban szociális indítók munkáltak az események mögött. Tilkovszky Loránt: *Az 1831. évi parasztfelkelés.* Bp., 1955. 148–152.
- ⁸⁰ Azaz a görögkatolikus ruszinokat és döntően katolikus szlovákokat. A jobbágyorsban élő, különféle szláv etnikai csoportok elkülönítését a korszakban általában vallási, illetve részben etnográfiai jellemzők alapján kísérelték meg. Az északkelet-magyarországi koleralázadás kapcsán lásd Balásházy: *1831-dik esztendői zendüléseknek*, 111–112.
- ⁸¹ A nem magyar ajkú lakosság magyarosítását szorgalmazó nemesi elitek részéről Sopron vármegye követe, Felsőbikói Nagy Pál már az 1825–1827-es diétán hangot adott annak, hogy a magyarságot a germanizáció veszélye mellett – a bevett metaforikával élve – az orosz „kolosszus” is fenyegeti, ezért a Felvidék sajátos geográfiai határhelyzetéből adódóan az ottani nemességnek – hiszen szerinte nincsen tót nemesség, csak magyar – léleken is magyarrá kell válnia, a jobbágyok ezt követően magától is azzá változik, így Oroszországgal szemben „megbízható bástyája” lesz a magyarságnak. Szekfű: *Iratok a magyar államnyelvről*, 124–125. Vö. Kiss László: *A szlovák nemzeti tudat születése. Tanulmányok a szlovák „nemzeti ébredés” és a reformkori szlovák-magyar viszony történetéből.* Eger, 2005. 104.
- ⁸² A pesti szlovák evangélikus lelkész, Ján Kollár által a modern nacionalista tendenciáktól (mindenekelőtt Herdertől) ihletetten kidolgozott „szláv kölcsönösség” politikai elmélete és a hasonló szláv-szlovák nyelvi-nemzeti törekvések ekkoriban már ismertek voltak a magyar nemesi elitek előtt is. Kiss: *A szlovák nemzeti*

identitásképző és mozgósító erejéről való meggyőződése formálta. Az Oroszország által izgatott „pánszlávizmusról” mint a Habsburg-monarchia és Magyarország legfőbb ellenségéről alkotott gondolati alakzat és politikai ellenségkép különféle, korábban is meglévő alkotóelemekből csak a negyvenes években, a szláv fenyegetettség érzetének előtérbe kerülésével alakult ki és terjedt el széles körben mindenekelőtt a liberális nacionalizmus képviselői között.⁸³

Cselekvési terv az uralkodó számára

A fogalmazvány a lengyel helyzet rendezésével kapcsolatban egy, a majdani feliratba iktatandó részletes cselekvési tervre is javaslatot tett. Ebben Kisfaludy öt pontba szedve taglalta azokat a diplomáciai és katonai lépéseket, amelyeket a megyének az uralkodó elé kellene terjesztenie, továbbá szorgalmazta, hogy a jövőendő országgyűlésre küldendő követeknek a megye adjon olyan utasítást, ami előmozdítja a lengyel ügyet.⁸⁴

A tervezet elsőként azt javasolta, hogy ameddig a diéta nem ül össze, ahol a rendek érdemben tárgyalhatják a kérdést, addig az uralkodó felségjogainál (*reservata*) fogva avatkozzon be a lengyelek megmentése érdekében. Ezen Kisfaludy először olyan – elsősorban diplomáciai – eszközök alkalmazását értette, amelyek kiváltják Anglia és Franciaország csatlakozását és közös fellépéssel lehetőséget teremtenek a háborús helyzet békés rendezésére (minden bizonnyal a már korábban említett londoni konferencia lebeghetett a szeme előtt). A második pont szerint amennyiben I. Ferenc lépései mégsem vonnák maguk után az angolok és a franciák támogatását, úgy katonai beavatkozásra kéri az uralkodót: „méltóztassék Ő Felsege a’ Magyar Hadat a’ Magyar Korona’ Jussainak fenntartására fordítani, és a’ Lengyelekkel öszve vetett erővel az Usurpátorokat onnan elmellőzni.” A harmadik javaslat ezzel függött össze, az ugyanis a lengyelek megsegítésére küldött magyar expedíciós ezredek feltöltése érdekében sürgette a legutóbbi diétán megajánlott 20 000 újonc mielőbbi kiállítását.

A Kisfaludy által vázolt cselekvési tervnek kétségtől ez volt a legradikálisabb pontja. A lengyelek ügyében küldött megyei feliratok szinte kivétel nélkül diplomáciai intervenciót kérvényeztek, Ferenc császárnak az európai egyensúly – tulajdonképpen az 1815-ben lefektetett nemzetközi rendszer – helyreállításának szerepét szánva. Egyedül Temes vármegyének már a kolerajáradás idején keletkezett felirata említette a diplomáciai eszközök mellett a fegyveres beavatkozás lehetőségét annak érdekében, hogy a béke a bécsi kongresszus által lerakott alapokon helyreállítható legyen.⁸⁵ A túlnyomó többségükben a lengyel helyzet diplomáciai megoldását proponáló, lojális hangvételű, tiszteleti formulákkal

tudat, 28–29., 102–107.; Demmel József: *Pánszlávok a kastélyban. Justh József és a szlovák nyelvű magyar nemeség elfeledett története*. Pozsony, 2014. 27–28.

⁸³ Kiss: *A szlovák nemzeti tudat*, 66.

⁸⁴ A következő országgyűlés időpontját 1831. október 2-ára tűzték ki. Kisfaludy beszéde még ezt az időpontot tartotta szem előtt. A kolerajárvány kitörése azonban megváltoztatta a helyzetet, az országgyűlés elhalasztódott.

⁸⁵ Kovács: *A lengyel kérdés*, 94–95.

zsúfolt, bonyolult barokkos latinsággal fogalmazott feliratok természetesen teljesen más nyelvi regiszterben voltak kénytelenek megszólalni annál, mint ami a radikálisabb álláspontok kifejtésére is alkalmas megyei közgyűléseket, még inkább a magánlevelezéseket jellemezte.⁸⁶

Igen jelentőségteljes, hogy az esetleges sikertelen diplomáciai lépéseket követően Kisfaludy kifejezetten a „magyar had” beavatkozásáról beszélt. Mivel 1848 előtt Magyarország nem rendelkezett nemzeti hadsereggel (esetleg az inszurrekciót lehetett ilyen módon kezelni), ezért minden bizonnyal az állandó hadsereg magyar ezredeit (*exercitus hungaricus, hungaricae legiones*) értette ezen. A bécsi kormányzat 1815 óta a hadsereget mindenekelőtt az olasz és lengyel nemzeti mozgalmak letörésére, illetve az országon belül az ellenzék megfélemlítésére (mint a rendi ellenállással szemben 1823-ban Zalăiban),⁸⁷ rendészeti, karhatalmi feladatokra (mint az 1831-es kolerajárvány idején) használta fel, még hozzá a magyarországi kiegészítésű ezredeket az országhatáron kívül, Magyarországon pedig az idegen alakulatokat. Kisfaludy – mint a rendes hadsereg és az inszurrekció sokat tapasztalt veteránja – beszédfogalmazványában implicite állást foglalt a hadsereg nemzetiesítésének és az ország hadügyi önállóságának megteremtésével kapcsolatos reformtörekvéseket illetően is. A harmincas évek elejétől szárba szökkenő liberális ellenzék számára ugyan nem a hadügy jelentette a reformok elsődleges terepét, ám így is számos diétai felszólalás, cikk és tervezet jelzi a kérdés jelentőségét az időszakban.⁸⁸ A javaslatcsomag második és harmadik pontjával a rendi konstitucionalizmus keretein belül maradvá, ugyanakkor az adott helyzetben radikálisnak számító megfogalmazással, Kisfaludy összekapcsolta egymással a korona feltételezett lengyelországi jogait illető fikcióra való hivatkozást, illetve a magyar ezredeknek a nemzeti érdekek szolgálatában történő felhasználására és az 1830-as diétán megígért további újoncok kiállításán keresztül azok megerősítésére vonatkozó igényeket.

A negyedik pontban Józef Dwernicki⁸⁹ 1831. április végén a semleges Galíciába kényszerült, majd ott lefegyverzett és hadifogolyként kezelt csapatainak⁹⁰ az érdekében emelt szót. Ezt a követelést már Pest vármegye Zalának megküldött június 7-i végzése is tartalmazta.⁹¹ Kisfaludy azt indítványozta, a megye kérje meg az uralkodót, hogy fegyvereikkel együtt engedje vissza e csapatokat Lengyelországba; ez a lengyelbarát magyarországi közvélemény egyik fontos követelésének számított. Kisfaludy arra hivatkozott, hogy az oroszok már korábban megsértették a semlegességet, illetve hogy a konfliktusban szintén semleges Poroszország a területére vonult orosz katonákat fegyverükkel együtt engedte

⁸⁶ Zala felirata például, mely jellemző módon a lengyelek megsegítése kapcsán az orosz expanzió Magyarország „ősi alkotmányára” és a „legkedvesebb hazára” jelentett fenyegetésére is hivatkozott, az uralkodótól kért beavatkozás konkrét módjával kapcsolatban meglehetősen homályosan fogalmazva az *interpositio* [megsegítés, közbenjárás] kifejezést használta. Vö. MNL OL A 39. 1831. 11170. sz.

⁸⁷ Molnár: *A fiatal Deák*, 183–186.

⁸⁸ Molnár András: Hadügyi reformkísérletek 1848 előtt. Az önálló nemzeti haderő megteremtésének előzményei. *Századok* 133 (1999) 1193–1194.

⁸⁹ A lengyel tábornok nevét Gálos Rezső a kéziratból helytelenül „Olverniczky”-ként írta át.

⁹⁰ Kovács: *A lengyel kérdés*, 79–82. Vö. Csetri: Az 1830–31. évi lengyel felkelés menekültjei.

⁹¹ MNL ZML IV. 1.b. 1831. augusztus 8. 1929. sz.

vissza lengyel területre. A beszéd szerint ugyanis „a’ Neutralitásnak természete azt hozta volna magával, hogy a’ Neutrális felekezet egygyik ellenkező Félnek se kedvezzen jobban, mint a’ másiknak”.

Végül az utolsó pontban a magyarországi ortodox vallású szerb és román népességet mint a fenyegető orosz expanzió szálláscsinálóival szemben kormányzati lépéseket javasolt a rendkívüli helyzetre, valamint arra hivatkozva, hogy „az Orosz Hatalom elősegéllőjit tulajdon kebelünkben táplállyuk”. Kisfaludy szorgalmazta, hogy az uralkodó igyekezzen „minden készüléket megrendelni, mellyeket a’ Törvények parancsolnak”. Ezeket az intézkedéseket ugyan nem konkretizálta, de feltehetően adminisztratív represszióra, szükség esetén katonai karhatalom alkalmazására gondolhatott.

A Kisfaludy által vázolt cselekvési terv utalt ugyan a semlegességre is, ám alapvetően az alkotmányosságot fenyegető, expanzív autokráciaként felfogott Orosz Birodalom vélt törekvései ellen irányult, és a lengyelek, illetve Ausztria és Magyarország érdekközösségét hangsúlyozta. A javalat ezért egyszerre szorgalmazott olyan lépéseket, melyek a lengyel felkelőknek nyújtanak diplomáciai, illetve katonai segítséget, és folyamodott az ország közrendjét szavatolni hivatott kormányzati beavatkozásért.

A rövidebb, tisztázati szövegváltozat sem a fenti cselekvési tervet, sem a beavatkozás mellett a lengyel trónöröklés rendjével, illetve az ortodox románsággal és szerbséggel kapcsolatban megfogalmazott érveket nem tartalmazta. Kisfaludy nem nevesítette az uralkodótól elvárt beavatkozás formáit sem, hanem úgy fogalmazott, hogy I. Ferenc a lengyeleket „minden, czélerányos módokkal, mennél előbb segíteni méltóztassék”. Ugyanakkor a tisztázat a fogalmazvány számos lényegi elemét is megőrizte, például azt, hogy az intervenciót az expanzív önkényuralomként felfogott Orosz Birodalom és Poroszország összefogásának fenyegetésére hivatkozva igyekezett alátámasztani.

Bár az 1790–1791. évi 10. tc. értelmében a Magyar Királyság független országnak minősült, ám a nemzetközi politika önálló tényezőjeként – leszámítva Napóleon 1805-ös és 1809-es, kudarcaira ítélt közeledési kísérleteit – nem jöhetett számításba. A kül- és hadügyek intézése (közte a *ius ad bellum*) az uralkodó rezervált felségjogai közé tartozott, abba a rendeknek közvetlenül nem volt beleszólása.⁹² A korszakban azonban a diéta az állandó hadsereg magyarországi kiegészítésű ezredeinek pótlásához szükséges újoncok létszámának és hadiadónak (*contributio*) a megajánlásán, a rendszertelenül ajánlott és fizetett önkéntes segílyen (*subsidium*), illetve a végső szükség esetén mozgósított inszurrekció fellelti kontrollján keresztül gyakorolt valamiféle befolyást a hadügyekre,⁹³ és bár igencsak közvetetten, de a monarchia külpolitikájára is. A rendek az országgyűléseken adhattak hangot az uralkodóhoz intézett külpolitikai jellegű folyamodásaiknak is, akivel diéta híján csak feliratok formájában kommunikálhattak.

Az 1831-ben a lengyelek melletti kiállás jelentőségét a király és az ország, avagy a nemesi nemzet rendi dualizmusának viszonyában mindenekelőtt az adta, hogy ezzel a magyar rendek mind a lengyel, mind a magyar alkotmányosság védelmében – mozgás-

⁹² Péter: Ország és király, 226–227.

⁹³ Erről részletesen lásd Poór János: *Adók, katonák, országgyűlések 1796–1811/12*. Bp., 2003. 51–194.

terület tágítva – megkíséreltek nyomást gyakorolni az uralkodó külpolitikájára is.⁹⁴ Ez a lépés a kormányzat és támogatói részéről természetesen értelmezhető volt a külügyekkel kapcsolatos uralkodói felségjogokba történő beavatkozási kísérletként, a törvényhatóságok, illetve a diéta hatáskörének túllépéseként is. Amikor például 1833. november végén Bars megye Balogh János által előterjesztett indítványára a lengyelkérdés ismét előkerült az országgyűlésen, akkor a személynök rendre azzal igyekezett elhárítani az ügy érdemi tárgyalását, hogy a diéta célja az, hogy a magyar alkotmányt illető ügyekkel foglalkozzon, nem pedig, hogy az európai politikával kapcsolatos kérdéseket tárgyalja.⁹⁵

Bár Kisfaludy őszinte emocionális elkötelezettsége a lengyel felkelők ügye mellett vitathatatlan, ám javaslatai alapvetően – a hangadó nemesség többségéhez hasonlóan – a lengyel alkotmányosság megőrzésén-helyreállításán keresztül a hagyományos magyar rendi alkotmányosság védelmét szolgálták az orosz expanzió fenyegetésével szemben.⁹⁶ A lengyel ügy jelentőségét a magyar politikai gondolkodás történetének tágabb perspektívájából mindenekelőtt az adja, hogy apropót adott a magyar nemesség számára a korabeli magyarországi alkotmányosság helyzetére és a nemzetközi politikai viszonyokra nézve is általánosabb érvényű kijelentések megfogalmazására.⁹⁷ Mint az Kisfaludy gyakorlati politikai céllal íródott beszédéből is látszik, a lengyelek helyzetével kapcsolatos állásfoglalás számos politikai probléma (alkotmányosság és önkényuralom viszonya, nemzetközi beavatkozás kérdése, legitimitás problémája stb.) teoretikusabb igényű megfogalmazására is teret adott.

Kisfaludy Sándor Újfalvi Sándornak a Szegedy Róza halála (1832. május 18.) fölötti részvétnyilvánító levelére augusztus 1-jén írt feleletében röviden kitért a lengyelek helyzetére is. Ennek ürügyén a báró Wesselényi Miklós, illetve gróf Széchenyi István munkáinak kiadását akadályozó cenzúrával kapcsolatban is állást foglalt: a sajtószabadság csorbításában a kormányzati önkény terjedésének veszélyét fedezte fel. Bár a lengyel felkelés, közvetlenül a bukása után, retorikai funkcióját tekintve egyre inkább a hazai politikai problémák megfogalmazását segítő történeti példázattá vált a rendi alkotmányvédelem nyelvi eszköztárában, Kisfaludy a jövővel kapcsolatos reménykedésének is hangot adott:

„Majd nem azt kell már az embernek Magyarországban gondolnia, hogy Oroszországga akar változni. A' Lengyel Nemzetnek este olly Csapás, mellyet minden Nemzet érezni fog előbb utóbb kissebb nagyobb mértékben. De én mindég azt hiszem, hogy a' Lengyeleknek Napja még felvirrad.”⁹⁸

⁹⁴ Gerő András: A gondolkodás polgárosodása, 60.

⁹⁵ Lásd például: „valjon Európának politica dolgait itt felhozni, a fejedelmeket vádolni tanácsos s ide való e, illő e? Ide vagyunk küldve magunk alkotványát megerősíteni, nem pedig más nemzetekét fejtegetni. Maga a szabadság megkívánja, hogy más országokban ne gáncsolkodjunk. Galicia Trencsénnek igen rosszul fogja meg köszönni ha a napló könyvben olvassa kifejezéseit, hagyjunk fel illy politikai discussiókkal”. OGYT II. 446.

⁹⁶ Vö. Révész László: A lengyel kérdés és a magyar társadalom 1831–1848. *Új Látóhatár* 8 (1965) 251.

⁹⁷ Gerő: A gondolkodás polgárosodása, 74–75.

⁹⁸ Kisfaludy Sándor: Kisfaludi Sándor válasza [Újfalvi Sándornak]. Sümeg, 1832. augusztus 1. In: *Mezőkövesdi Újfalvy*, 243–245.

Az országgyűlést 1832 decemberére hívta össze az uralkodó, Zala megye Deák Antalt és Zalabéri Horváth János első alispánt küldte Pozsonyba. A követutasítás pontjai között, Kisfaludynak köszönhetően – mint már szó esett róla – szerepelt a lengyelek ügye is. A hagyományos rendi ellenzékiiséget megtestesítő Deák Antalt hamarosan öccse, Ferenc váltotta követként,⁹⁹ akinek személye már egy fiatalabb politikugeneráció és a rendi alkotmányosság hagyományos nyelvezetét új típusú diszkurzív stratégiákon keresztül a szabadelvű reformok szolgálatába állító politikai áramlat feltűnését jelzi. Amikor 1833 novemberében a lengyelkérdés ismét a kerületi, majd az országos ülés elé került, Deák Ferenc maga is nevezetes beszédet mondott a lengyelek és a polgári szabadság értéke mellett.¹⁰⁰ Bár a lengyel ügyben a diéta nem hozott érdemi eredményt, ám az 1831-es feliratok óvatos rendi konstitucionalista retorikájához képest a diétai reformellenzék beszédei már egy új típusú politikai gondolkodást jeleztek.¹⁰¹

---

⁹⁹ Molnár: *A fiatal Deák*, 254–273.

¹⁰⁰ Horváth: *Huszonöt év*, I. 339–341.

¹⁰¹ Részletesen lásd Gerő: *A gondolkodás polgárosodása*.

CONTENTS

STUDIES

István Tringli <i>The Proclaimed Congregation</i>	575
Tibor Martí <i>The Dowry of Queen Beatrix of Aragon. New Sources about the Neapolitan Connections of King Matthias Corvinus (1474–1476)</i>	605
Béla Vilmos Mihalik <i>The Holy See and the Hungarian Church in the Late Seventeenth Century</i>	631
Ágoston Nagy <i>“The Fate and Situation of This Noble, Unhappy Nation is Terrible!” The 1831 Speech of Sándor Kisfaludy in the Polish Affair</i>	671
Csaba Fazekas <i>Viewpoints for the Characterization of the Political Ideology of the Hungarian Bishops’ Conference in 1848</i>	695
Péter Csunderlik <i>The “Hungarian Schorske”? Péter Hanák and the Western Historical Scholarship</i>	711
REVIEW	
Vilmos Erős <i>Idolum and Reality. The Engaged Historian</i>	727

E számunk szerzői

Csunderlik Péter, tudományos munkatárs, Politikatörténeti Intézet, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék ● Erős Vilmos, egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet, Középkori, Kora Újkori Magyar Történeti és Segédtudományi Tanszék ● Fazekas Csaba, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete ● Martí Tibor, tudományos munkatárs, BTK TTI, Kora újkori osztály ● Mihalik Béla Vilmos, tudományos főmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori osztály, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar ● Nagy Ágoston, tudományos segédmunkatárs, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Eötvös József Kutatóközpont ● Tringli István, tudományos főmunkatárs, BTK TTI

(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erezsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft

Előfizetőknek: 850 Ft

9 770040 963009 2 1004